

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Opkomst en stemgedrag van migranten tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 3 maart 2010

van der Heijden, T.; van Heelsum, A.

Publication date

2010

Document Version

Final published version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van der Heijden, T., & van Heelsum, A. (2010). *Opkomst en stemgedrag van migranten tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 3 maart 2010*. (IMES Report Series). Instituut voor Migratie en Etnische Studies.

<http://avanheelsum.socsci.uva.nl/2010%20Heijden%20Heelsum%20Stemgedrag.pdf>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Universiteit van Amsterdam

IMES-Institute for Migration and Ethnic Studies

Opkomst en stemgedrag van migranten tijdens
gemeenteraadsverkiezingen van 3 maart 2010

Teri van der Heijden en Anja van Heelsum
2010

IMES Report Series

Opkomst en stemgedrag van migranten en tijd ens. Gemeenteraad sverkiezingen van 3 maart 2010

INSTITUTE FOR MIGRATION AND ETHNIC STUDIES

**Opkomst en stemgedrag van migranten tijdens
gemeenteraadsverkiezingen van 3 maart 2010
in Amsterdam**

Teri van der Heijden en Anja van Heelsum
2010

IMES Report Serie

Colofon

© 2010 IMES, Instituut voor Migratie en Etnische Studies Universiteit van Amsterdam

Illustratie Kaft: Fotobank Intranet Amsterdam

Inhoudsopgave

Woord vooraf	3
1. Inleiding	5
2. Theorievorming over opkomst en partijkeuze	6
2.1 Verklaringen voor opkomst	9
2.2 Verklaringen voor partijkeuze	11
3. Methode	15
4. Opkomst verkiezingen 1994-2010.	18
5. Stemgedrag bij de gemeenteraadsverkiezingen 2010.	22
5.1 Partijkeuze bij de gemeenteraadsverkiezingen	22
5.2 Partijkeuze naar enkele kenmerken	24
6. Partijkeuze vergeleken: 2002 - 2010	31
6.1 Gebruik van stemrecht in 2006	31
6.2 Partijkeuze vergeleken: 2002, 2006 en 2010	31
6.3 Partijtrouw 2006/ 2010	34
7. Partijvoorkeuren	38
7.1 Voorkeur voor de PvdA	39
7.2 Voorkeur voor D66	40
7.3 Voorkeur voor GroenLinks	41
7.4 Voorkeur voor het CDA	41
7.5 Voorkeur voor de VVD	42
7.5 Voorkeur voor de PVV	43
7.6 Voorkeur voor een migrantenpartij	45
8. Voorkeursstemmen	46
9. Politiek vertrouwen	51
9.1 Politiek vertrouwen en opkomst	52
9.2 Politiek vertrouwen en partijkeuze	53
10. Mogelijke verklaringen voor het stemgedrag	55
10.1 Verklaringen voor opkomst	55
10.2 Verklaringen voor partijkeuze	57
11. Samenvatting	60
Literatuur	65
Appendices	67

2 *Opkomst en stemgedrag migranten in de gemeenteraadsverkiezingen 2010*

Woord vooraf

Dit onderzoek naar opkomst en partijkeuze van migranten tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 3 maart 2010 is uitgevoerd door het Instituut voor Migratie en Etnische Studies (IMES) van de Universiteit van Amsterdam in samenwerking met de Dienst Onderzoek en Statistiek (O+S) van de Gemeente Amsterdam.

Een belangrijk deel van de uitvoering van dit onderzoek is mogelijk gemaakt door O+S. Ten eerste heeft O+S een werkplek gerealiseerd binnen de organisatie van waaruit dit onderzoek kon worden opgezet en uitgevoerd. Tevens heeft O+S zorg gedragen voor de betaling van de enquêteurs en het coderen van de vragenlijsten. Onze dank gaat uit naar Jeroen Slot, adjunct-directeur van O+S, en Lonneke van Oirschot, onderzoeksadviseur bij O+S en verantwoordelijk voor de directe begeleiding van dit onderzoek. Ook Inge Cornegoor, werkzaam bij de data collectie unit van O+S, danken wij voor haar bijdrage aan dit onderzoek, specifiek voor de zorg voor de begeleiding van het coderen van de vragenlijsten.

Het IMES heeft zorg gedragen voor begeleiding en de uiteindelijke uitgave van dit rapport. Graag danken wij Jean Tillie, adjunct-directeur van het IMES en verantwoordelijk voor de oorspronkelijke ontwikkeling van de opzet van dit onderzoek, voor zijn bijdragen en betrokkenheid.

Ook danken wij de gemeente Amsterdam voor haar medewerking en de toestemming te mogen enquêteren in de betreffende stembureaus tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 3 maart 2010. Rob Kalse, hoofd bureau verkiezingen van de gemeente Amsterdam, is ons hierin van dienst geweest.

Voor de uitvoering van het veldwerk hebben we 27 enquêteurs ingeschakeld. Een deel van deze enquêteurs was afkomstig uit de pool van vaste O+S enquêteurs en een deel is geworven in andere kringen. Zonder hun urenlange actieve inzet op de stembureaus was dit onderzoek onmogelijk geweest. Tot slot willen wij alle respondenten bedanken, die de vragenlijsten hebben ingevuld.

Teri van der Heijden en Anja van Heelsum

4 Opkomst en stemgedrag migranten in de gemeenteraadsverkiezingen 2010

1. Inleiding

In dit rapport worden de resultaten gepresenteerd van een onderzoek naar stemgedrag van migranten tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 3 maart 2010 in de gemeente Amsterdam. In dit onderzoek wordt bekeken wat de opkomst en de partijkeuze van de allochtone kiezers bij deze verkiezingen is geweest. De onderzochte bevolkingsgroepen zijn Turken, Marokkanen, Surinamers, Antillianen, Ghanezen en Nederlanders.

Mede door de val van het kabinet op 20 februari, anderhalve week voor de verkiezingen, en de deelname van Wilders' PVV in twee gemeenten, waren de verwachtingen rond deze gemeenteraadsverkiezingen hooggespannen. Op basis van opiniepeilingen in de aanloop naar de verkiezingen werd verwacht dat vooral de PvdA een vrije val zou maken. De PvdA, traditioneel een partij die populair is bij verschillende allochtone bevolkingsgroepen, zou in Amsterdam kunnen rekenen op nagenoeg een halvering van hun zeteltal. Echter, de val van Balkenende IV heeft geleid tot een hernieuwde waardering voor de PvdA, waardoor de partij dicht tegen de verkiezingen aan weer klom in de peilingen. In de laatste peilingen van O+S voor de daadwerkelijke verkiezingen kwam de PvdA te staan op veertien zetels. Uiteindelijk behield de PvdA vijftien van de 45 zetels in de Amsterdamse gemeenteraad, dus verloor weliswaar een kwart van haar oorspronkelijke twintig zetels, maar deze teloorgang was toch minder groot dan aanvankelijk werd voorspeld.

Onderzoek naar opkomst en partijkeuze van migranten wordt al uitgevoerd sinds allochtonen stemrecht kregen in 1986, de eerste keer in Rotterdam (Rath & Buijs 1986) en opnieuw bij de daaropvolgende raadsverkiezingen in 1990 (Rath 1990). Sinds de gemeenteraadsverkiezingen van 1994 heeft Jean Tillie een standaardmethode ontwikkeld, die sindsdien bij elk onderzoek naar stemgedrag van migranten tijdens de gemeenteraadsverkiezingen is gebruikt. In 1994 (Tillie 1994) en 1998 (Van Heelsum & Tillie 2000; Tillie 2000) is het onderzoek uitgevoerd in zes grote steden in Nederland. In 2002 is het onderzoek alleen uitgevoerd in Amsterdam (Michon & Tillie 2003), en tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 2006 is weer onderzoek gedaan in vier verschillende Nederlandse steden (Van Heelsum & Tillie 2006). In het onderzoek dat

6 *Opkomst en stemgedrag migranten in de gemeenteraadsverkiezingen 2010*

nu voor u ligt, het nieuwste in de reeks, naar de gemeenteraadsverkiezingen in 2010, worden alleen resultaten gepresenteerd over de gemeente Amsterdam. Dit onderzoek is tot stand gekomen middels een samenwerking tussen de Dienst Onderzoek en Statistiek (O+S) van de gemeente Amsterdam en het Instituut voor Migratie en Etnische Studies (IMES) aan de Universiteit van Amsterdam (UvA).

Het centrale onderwerp is de opkomst en partijkeuze van migranten. Er wordt gekeken naar opkomst en partijvoorkeur van migranten tijdens de afgelopen gemeenteraadsverkiezingen in Amsterdam en naar de ontwikkelingen met betrekking tot deze onderwerpen door de tijd heen. Verder wordt gezocht naar een verklaring voor veranderingen in de opkomst en partijkeuze van migranten. Om orde aan te brengen aan de behandeling van deze verschillende elementen zijn de volgende onderzoeksvragen opgesteld:

- Wat was de opkomst van verschillende etnische groepen tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 2010?
- Wat was de partijkeuze van verschillende etnische groepen tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 2010?
- Hoe heeft de opkomst en de partijkeuze van migranten zich ontwikkeld door de tijd heen?
- Hoe kunnen veranderingen in de opkomst en partijvoorkeur van migranten verklaard worden?

Beantwoording van de eerste drie vragen is vooral beschrijvend van aard en vormt tezamen het leeuwendeel van dit rapport. De laatste vraag heeft een meer analytisch karakter en wordt behandeld in het voorlaatste hoofdstuk.

Dit rapport is als volgt opgebouwd. In het volgende hoofdstuk wordt er een beknopt theoretisch kader gepresenteerd dat als basis moet dienen voor de beantwoording van de vraag over veranderingen in opkomst en partijkeuze van migranten. Dan wordt de methode die gehanteerd is om de data te vergaren kort besproken in hoofdstuk drie. Na deze methodologische uitwijding volgen de resultaten, waarin in hoofdstuk vier eerst wordt ingegaan op de opkomstpercentages van deze verschillende groepen. In hoofdstuk vijf wordt vervolgens gekeken naar de partijkeuze van de verschillende etnische groepen. De partijkeuze wordt naast etniciteit ook nader bestudeerd met betrekking tot onder andere geslacht, leeftijd en opleiding. In hoofdstuk zes wordt de partijkeuze van migranten tijdens deze gemeenteraadsverkiezingen op een

aantal manieren vergeleken met de partijkeuze van verschillende etnische groepen in 2006 en 2002. Dan volgt in hoofdstuk zeven een bestudering van de partijvoorkeur van migranten. Hierin gaat het over de vraag op welke partijen de verschillende groepen ooit denken wel of niet te zullen stemmen. In hoofdstuk acht wordt ingegaan op de mate waarin de verschillende groepen voorkeursstemmen hebben uitgebracht op bepaalde kandidaten. Specifieke aandacht wordt besteed aan de vraag of migranten de neiging hebben te stemmen op kandidaten met dezelfde etnische herkomst. Het daarop volgende hoofdstuk gaat in op de mate van politiek vertrouwen dat de verschillende etnische groepen hebben in de Amsterdamse politiek. In hoofdstuk tien wordt dan op zoek gegaan naar mogelijke verklaringen voor het stemgedrag. Tenslotte worden de belangrijkste bevindingen kort samengevat en gepresenteerd in de conclusie.

2. **Theorievorming over opkomst en partijkeuze**

In dit hoofdstuk wordt aandacht besteed aan de theoretische verklaringen voor opkomst en partijkeuze van migranten. Maar eerst geven we een kort overzicht van de ontwikkeling van stemrecht van migranten in Nederland. Voorts worden theoretische verklaringen over opkomst en partijkeuze achtereenvolgens behandeld.

In 1985 hebben alle mensen met een niet-Nederlandse nationaliteit die minimaal vijf jaar in Nederland wonen stemrecht verworven. Eén van de belangrijkste redenen voor de introductie van dit stemrecht was het idee dat het verkrijgen van stemrecht een positief effect zou hebben op de integratie van allochtonen (Michon, Tillie & Van Heelsum, 2007: 2). Er werd verondersteld dat politieke integratie zou overvloeien in integratie op andere sociale en maatschappelijke terreinen (Jacobs, 1998).

De politieke participatie van migranten wordt sindsdien belangrijk gevonden om twee redenen. Ten eerste is de opkomst van migranten gezien als een van de indicatoren voor de mate waarin zij geïntegreerd zijn. Immers, participeren in het politieke proces is een belangrijk onderdeel van maatschappelijke participatie in het algemeen. Participeren in de politiek betekent invloed uitoefenen in de samenleving. Tevens moet de migrant om te kunnen stemmen enige kennis hebben van de taal, het politieke systeem en de verschillende politieke partijen. Ten tweede is de participatie van verschillende etnische groepen essentieel met betrekking tot de legitimiteit van verkiezingen. Zo is in Amsterdam ongeveer de helft van de bevolking van niet-Nederlandse afkomst. In dat geval is het belangrijk dat een substantieel deel van al deze verschillende groepen opkomen tijdens verkiezingen, opdat al deze groepen ook gerepresenteerd zijn en zich gerepresenteerd voelen. Een lage opkomst van migranten zou ertoe kunnen leiden dat de verkozen politici zich niet bewust zijn van de belangen en voorkeuren van de verschillende etnische groepen (Michon, Tillie & Van Heelsum, 2007: 4).

Sinds de gemeenteraadsverkiezingen van 1986 is er elke vier jaar onderzoek gedaan naar opkomst en partijkeuze van migranten in verschillende Nederlandse

steden. Vanaf de gemeenteraadsverkiezingen van 1994 is dit onderzoek uitgevoerd in Amsterdam.

2.1 Verklaringen voor opkomst

Robert D. Putnam bied in zijn *Making Democracy Work* (1993) een verklaring voor de verschillen in opkomst bij verkiezingen in verschillende regio's, gebaseerd op de aanwezigheid van veel vrijwillige organisaties die door horizontale sociale relaties in grote mate bijdragen aan het sociale en politieke vertrouwen van de burgers die deel uitmaken van deze gemeenschap. Een dergelijke gemeenschap wordt door Putnam gekwalificeerd als een *civic community*. Er vindt als het ware een *spillover* plaats van vertrouwen in de organisaties waarbij men zelf betrokken is, naar een meer algemeen sociaal en politiek vertrouwen.

Deze *spillover* van vertrouwen is volgens Fennema en Tillie (2001) gelegen in twee oorzaken, een culturele en een institutionele. De eerste, culturele reden is dat vertrouwen een algemene attitude wordt die niet alleen behouden blijft voor de vereniging waarin dit vertrouwen ooit is ontstaan. Vrijwillige verenigingen zorgen voor burgerlijke waarden bij hun leden en deze waarden worden geëxporteerd naar bredere kringen waarin de leden zich begeven. De tweede, institutionele oorzaak luidt dat vrijwillige verenigingen in een *civic community* met elkaar contact onderhouden door informele connecties omdat de besturen van verschillende verenigingen vaak gedeeltelijk met elkaar overlappen. Via deze bestuursleden ontstaan permanente communicatiekanalen tussen verschillende organisaties. Deze horizontale relaties vormen een cruciaal onderdeel in de totstandkoming van een *civic community* (Fennema & Tillie 2001: 32).

Voortbouwend op deze theorie hebben Fennema en Tillie een verklaring gepresenteerd voor de verschillen tussen de opkomstcijfers van de verschillende etnische groepen. Het concept *civic community* staat hierin centraal om politieke participatie van migranten te verklaren. De hypothese luidde dat de mate waarin er verenigingen bestaan binnen een etnische gemeenschap invloed heeft op de politieke participatie van die etnische groep. Een grote *civic community* binnen een etnische groep zou ertoe leiden dat de afzonderlijke leden van deze etnische groep sneller geneigd zou

10 Opkomst en stemgedrag migranten in de gemeenteraadsverkiezingen 2010

zijn te gaan stemmen alsook een hogere mate van vertrouwen in de politiek zou hebben. Hierop hebben zij een netwerkanalyse uitgevoerd van etnische organisaties in Amsterdam. De resultaten van hun onderzoek zo'n 10 jaar geleden, hebben aangetoond dat de Turkse gemeenschap in Amsterdam op dat moment het meest *civic* was, gevolgd door de Marokkaanse gemeenschap en tenslotte de Surinaamse en Antilliaanse gemeenschap. Vervolgonderzoek liet zien dat het netwerk in de Turkse gemeenschap iets verslechterde en het netwerk in de Marokkaanse gemeenschap verbeterde.

In de onderzoeken naar opkomst van migranten sinds 1994 zijn de Turken inderdaad onafgebroken de etnische groep die in de grootste mate opkomt bij lokale verkiezingen. Tijdens de verkiezingen van 2006 heeft er een grote stijging plaatsgevonden van de opkomst van de Turken ten opzichte van de voorgaande gemeenteraadsverkiezingen, namelijk van 30 procent in 2002 naar 51 procent in 2006. Echter, ook de opkomst van de Marokkanen is tijdens deze verkiezingen van 2006 in grote mate toegenomen, namelijk van 22 procent in 2002 naar 37 procent in 2006.

Maar een factor die ook meegespeeld kan hebben, is de nasleep van wat wel de 'Fortuynrevolte' wordt genoemd. Niet alleen werd er gemopperd over de 'puinhopen van paars' en radicaal gestemd door ontevreden kiezers, maar Fortuyn zette tevens de integratie van niet-westerse immigranten voor het eerst op grote schaal op de politieke kaart. Hij hekelde het in zijn ogen te politiek correcte multiculturalisme en pleitte voor het sluiten van de Nederlandse grenzen voor asielzoekers. Vooral de islamitische immigrantengroepen, de Turken en Marokkanen, bestempelde hij als probleemgroepen. Na de moord op cineast Theo van Gogh door een Marokkaanse moslimfundamentalist in 2004 verhardde het debat verder. Het wantrouwen jegens de Islam nam toe in bepaalde groepen in de samenleving en ook de toon van het integratiebeleid is verder verscherpt. In de afgelopen jaren werden de standpunten van Fortuyn verder uitgediept en in praktijk gebracht door een reeks voormalige VVD-politici, zoals Ayaan Hirsi Ali, Rita Verdonk en Geert Wilders (Van der Brug et al, 2009).

In het politieke debat over immigratie en integratie vond ook een verandering van invalshoek plaats. Deze is verschoven van de sociaaleconomische aspecten van het thema naar een culturele interpretatie van immigratie en integratie. De nadruk kwam te liggen op de problemen die voort zouden komen uit de culturele veranderingen tussen de migranten en de oorspronkelijke Nederlandse bevolking. Vooral de islamitische cultuur werd in toenemende mate als een probleem bestempeld, voor het eerst

aangewakkerd door Scheffers publicatie van *Het Multiculturele Drama* (2000) en de aanslagen op het WTC door Al-Qaeda in 2001.

Het is niet ondenkbaar dat deze etnische groepen die ineens zo negatief in de publieke belangstelling stonden in grotere mate op zijn gekomen bij de verkiezingen, in een poging het politieke tij te keren (Van Heelsum 2006). Zoals Jereoen Slot O+S Amsterdam suggereert, kunnen de opkomst van Fortuyn en de verharding van het integratiedebat er derhalve toe geleid hebben dat de migranten zich niet meer gerepresenteerd voelden door de toenmalige politiek en daardoor de impuls hebben gekregen voor een grotere politieke participatie. De vijandige houding tegen de islamitische cultuur kan een verklaring zijn voor de verhoging in de opkomst van de Turken en Marokkanen en de blijvende relatieve apathie van de Surinamers en Antillianen. Deze andere onderzochte etnische groepen bleven in deze discussies over integratie namelijk veelal buiten schot.

Omdat een dergelijke houding zich waarschijnlijk uit in een gebrekkig politiek vertrouwen, is een vraag over politiek vertrouwen dit jaar meegenomen in het onderzoek tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 2010. Dit is in de eerdere onderzoeken naar het stemgedrag van migranten nooit eerder gedaan. In hoofdstuk 10 zullen wij terugkomen op de relatie tussen vertrouwen en opkomst.

2.2 Verklaringen voor partijkeuze

Tillie (1998) onderscheidt twee hoofdlijnen in de theoretische benaderingen die kunnen verklaren waarom migranten op bepaalde partijen stemmen, een sociologische en een economische benadering. In de sociologische benadering wordt partijkeuze van individuen verklaard middels lidmaatschap van en identificatie met een bepaalde sociale groep. Het verschil in partijkeuze hangt samen met het lidmaatschap van verschillende sociale groepen en wordt veroorzaakt door gepolitiseerde en geïnstitutionaliseerde maatschappelijke scheidslijnen. Deze scheidslijnen kunnen bijvoorbeeld sociaaleconomisch of religieus van aard zijn, maar ook etniciteit kan een rol spelen bij dergelijke scheidslijnen. Tillie (1998: 78) noemt drie manieren waarop migranten zichzelf met politiek en kandidaten kunnen identificeren, namelijk klasse, etniciteit en ras.

12 Opkomst en stemgedrag migranten in de gemeenteraadsverkiezingen 2010

Wanneer klasse als determinerende factor wordt beschouwd, wordt aangenomen dat migranten structureel deel uitmaken van de arbeidersklasse en dat hun belangen worden behartigd middels de traditionele instituties van deze klasse (vakbond en arbeiderspartijen). Wanneer etniciteit de belangrijkste factor van politieke identificatie vormt, wordt aangenomen dat migranten zouden stemmen op een partij met een expliciet 'etnisch karakter'. De term 'ras' wordt meer gebruikt in de Amerikaanse literatuur en moet hier begrepen worden in het kader van de tweedeling allochtoon-autochtoon. Wanneer 'ras' wordt gezien als de belangrijkste factor bij het bepalen van politieke voorkeur, wordt aangenomen dat migranten stemmen op een partij waarvan ze geloven dat deze opkomt voor degenen die slachtoffer zijn van racisme en positie van de etnische minderheden zal beschermen, ongeacht van welke etniciteit. De invloed van de 'Fortuynrevolte' zou kunnen zijn dat deze tegenstelling (allochtoon-autochtoon) meer op de voorgrond is komen te staan. Deze verklaring beïnvloedt dus zowel de opkomst als het stemgedrag.

Michon, Tillie en Van Heelsum (2007: 19) schrijven in hun analyse van voorgaande verkiezingen dat klasse als determinerende factor voor partijkeuze in ieder geval niet de enige bepalende factor is. Hoewel allochtone kiezers recentelijk vooral links hebben gestemd, was een electoraal potentieel voor CDA en VVD ook steeds aanwezig (Tillie 2000:49).

Ten tweede hebben partijen die een etnisch element het sterkst benadrukken – zoals bijvoorbeeld de Arabisch Europese League of de Moslim Partij - nooit kunnen rekenen op grote steun uit de eigen etnische gemeenschappen. Dus als een doorslaggevende factor voor partijvoorkeur is dit ook niet steekhoudend.

Dan blijft de factor 'ras' (d.w.z. tegenstelling allochtoon-autochtoon) nog over als determinant voor het stemgedrag van allochtone kiezers, in de zin dat migranten zich het meest aangetrokken zouden kunnen voelen tot partijen die zich profileren als 'antiracistisch', wat in de Nederlandse context betekent dat zij de dichotomie allochtoon-autochtoon willen afzwakken en etnische groepen willen in sluiten. Partijen die aan dit profiel voldoen zijn doorgaans partijen aan de linkerzijde van het politieke spectrum; de PvdA, GroenLinks en de middenpartij D66 hebben zich recentelijk op deze manier geprofileerd.

Als we terugblikken op de ontwikkeling van het immigratie- en integratiedebat met betrekking tot de links-rechts tegenstelling past deze bevinding ook in het grotere plaatje. Het partijenstelsel in Nederland is primair georganiseerd langs een sociaaleconomische scheidslijn (klasse). De sociaaleconomische thema's worden aangevuld door andere, niet-sociaaleconomische thema's als veiligheid en milieu. Vanaf de jaren tachtig begon ook het thema immigratie en integratie zich af te tekenen op deze links-rechts schaal. Het immigratie- en integratiedebat werd pas echt gepolitiseerd door de al eerder genoemde opkomst van Pim Fortuyn, waarmee de bovengenoemde factor 'ras' ging meespelen. Sindsdien pleiten rechtse partijen doorgaans voor een strenger immigratiebeleid en willen hardere eisen stellen op het gebied van integratie. Links gaat hier veelal minder ver in en zet zich juist af tegen de rechtse neiging tot 'verharding'. (Van der Brug et al 2009). Deze partijen waar door migranten veel op gestemd wordt, de PvdA en GroenLinks, kunnen beschouwd worden als linkprogressief en komen meer op voor de rechten van etnische minderheden dan partijen die zich rechtser op het politieke spectrum bevinden. Onze hypothese is daarom dat allochtone kiezers een voorkeur hebben voor partijen die zich het meest profileren als 'antiracistisch' en de verschillende etnische groepen zo veel mogelijk willen insluiten.

In de economische benadering bepaalt het individuele belang van de kiezer op welke partij deze stemt. Er wordt bij de selectie van de partij gestreefd te stemmen op de partij die de belangen van de individuele kiezer het meest zal behartigen. Partijkeuze is in deze benadering dus puur rationeel. In navolging van Downs (1957: 36) wordt deze benadering door Tillie (1998: 75) als volgt omschreven: elke burger stemt op de partij waarvan hij gelooft dat deze hem meer voordelen zal verschaffen dan de andere partijen.

Met betrekking tot de economische benadering schrijven Michon, Tillie en Van Heelsum (2007: 19) dat deze benadering op alle kiezers van toepassing kan zijn. In het geval van allochtone kiezers, echter, volgt waarschijnlijk dat migranten die stemmen vanuit een economische benadering sneller zullen stemmen op een kandidaat met dezelfde etniciteit als zijzelf, middels een voorkeursstem. De gedachte is dat deze keuze de kiezer meer voordelen zal verschaffen dan te stemmen op een kandidaat met een andere etniciteit, omdat vertegenwoordigers uit de eigen etnische groep beter in staat zouden zijn de positie en belangen van deze groep te begrijpen en te verdedigen. Om

14 Opkomst en stemgedrag migranten in de gemeenteraadsverkiezingen 2010

deze reden hebben de meeste partijen in grote Nederlandse steden enkele kandidaten uit minderheidsgroepen op hun kandidatenlijsten staan. Dit fenomeen wordt ook wel benoemd als ‘etnisch stemmen’, moet begrepen worden als een vorm van strategisch stemmen. Echter, er wordt niet aangenomen dat de etniciteit van kandidaten doorslaggevend is voor de uiteindelijke partijkeuze. Zij selecteren veelal in de eerste plaats een partij en kijken dan naar de mogelijkheid om op kandidaten van de dezelfde etniciteit te stemmen (Van Heelsum, 2006).

Uit de onderzoeken naar stemgedrag van migranten tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 1998, 2002 en 2006 is gebleken dat er door migranten inderdaad voorkeursstemmen uitgebracht worden op kandidaten uit dezelfde etnische groep. Uit deze drie onderzoeken is elke keer gebleken dat door de Turkse kiezers de meeste voorkeursstemmen op kandidaten uit de eigen etnische groep worden uitgebracht, daarna door de Marokkanen en tenslotte door de Surinamers. In 2006 heeft er ten opzichte van 2002 een daling plaatsgevonden in de mate waarin de verschillende etnische groepen voorkeursstemmen uitbrengen op kandidaten uit dezelfde etnische groep.

De hoge mate van *civiness* en organisatiedichtheid binnen de Turkse gemeenschap kunnen hiervoor verklarende factoren zijn. Dit kan men op twee manieren interpreteren, namelijk als een strategische manier om te zorgen voor meer politieke invloed (integratie) maar ook als een neiging om in de eigen groep te blijven opereren (segregatie).

3. Methode

Tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 2010 zijn op acht stembureaus in Amsterdam zogeheten schaduwverkiezingen georganiseerd. Alle kiezers die op één van de acht bemande stembureaus hun stem hadden uitgebracht, werden na het uitbrengen van hun stem op weg naar buiten gevraagd een schriftelijke enquête in te vullen.¹ De acht stembureaus waren gevestigd in zeven verschillende stadsdelen, en zijn zo geselecteerd dat de kans op het enquêteren van allochtone kiezers zo groot mogelijk was.² Zo waren de geselecteerde stembureaus veelal gevestigd in wijken waar het percentage allochtonen boven de 50 procent ligt, en behoorden de geselecteerde stembureaus bovendien tot de grootste in deze wijken.

Op elk van deze stembureaus waren drie of vier enquêteurs aanwezig, gedurende de hele periode dat het stembureau open was, van 7.30 tot 21.00 uur. Op elk stembureau was minstens één van deze enquêteurs van Turkse, Marokkaanse of Surinaamse herkomst, om zo veel mogelijk respondenten te kunnen aanspreken en hen zo goed mogelijk te kunnen helpen. De enquêteurs vroegen elke kiezer die het stembureau verliet een enquête in te vullen. Ook de Nederlandse stemmers werden benaderd. De enquêtes werden in principe aangeboden in het Nederlands, maar als bleek dat de respondent hier niet mee uit de voeten kon, was er ook een vragenlijst in het Turks, Marokkaans Arabisch of Engels beschikbaar. Wanneer een kiezer aangaf niet mee te willen werken aan het onderzoek, werd een inschatting gemaakt van zijn of haar etniciteit. Het aantal mensen dat niet wilde meewerken, de zogenaamde *non-response* groep, werd naar etniciteit geregistreerd. Op basis van de ingevulde vragenlijsten in combinatie met deze registratie is uiteindelijk de opkomst bepaald.

Bij het bepalen van de etniciteit van de respondent is gebruik gemaakt van de definitie die door het Centraal Bureau voor Statistiek (CBS) is geformuleerd. Deze luidt dat de etniciteit wordt bepaald op basis van geboorteland van de persoon zelf, en het geboorteland van de beide ouders. Als iemand zelf in Nederland is geboren, maar één

¹ Zie Appendix 1 voor de enquête in het Nederlands

² Zie Appendix 2 voor de volledige selectie van de stembureaus

16 Opkomst en stemgedrag migranten in de gemeenteraadsverkiezingen 2010

van zijn ouders in het buitenland, wordt deze persoon de geregistreerd met de etniciteit van het geboorteland van de buitenlandse ouder. Bij twee buitenlandse ouders is het geboorteland van de moeder dominant. Terminologisch wordt in dit onderzoek zowel de benaming allochtoon als migrant gebruikt voor respondenten met een niet-Nederlandse etniciteit.

In totaal zijn er 3919 enquêtes afgenomen. Van dit aantal zijn er 1953 enquêtes ingevuld door respondenten met een etniciteit anders dan de Nederlandse. Het aantal respondenten per etnische groep is weergegeven in de onderstaande tabel.

Tabel 1: Etniciteit van de respondenten

Etniciteit	percentage	n (100%)
Nederlands	41,0%	1607
Marokkaans	17,4%	429
Turks	10,9%	683
Surinaams	9,7%	382
Indonesisch	1,6	64
Antilliaans	1,4%	53
Duits	1,0%	40
Ghanees	0,9%	35
Pakistaans	0,6%	23
Westerse allochtonen	3,4%	132
Niet-westerse allochtonen	2,3%	92
Niet ingevuld	9,7%	379
Totaal	100%	3919

In deze tabel zijn alle etnische groepen waarvan minimaal 20 respondenten een enquête hebben ingevuld expliciet opgenomen. De overige groepen zijn ingedeeld in de categorieën westerse en niet-westerse allochtonen. Ook deze indeling is gemaakt op basis van de definitie van het CBS. Tot de westerse herkomstlanden worden gerekend alle landen in Europa (zonder Turkije), Noord-Amerika, Oceanië, Japan en Indonesië (met inbegrip van het voormalig Nederlands-Indië). De niet-westerse herkomstlanden zijn Turkije en alle landen in Afrika, Latijns-Amerika en Azië (met uitzondering van Japan en Indonesië).

In dit verdere rapport staan de etnische groepen die beleidsaandacht krijgen centraal. De focus ligt dus sterk op de volgende groepen: Marokkanen, Turken, Surinamers, Antillianen en Ghanezen. De Indonesiërs en de Duitsers worden in het grootste deel van het rapport verder buiten beschouwing gelaten. Verder is de groep

Nederlanders ter vergelijking vaak opgenomen in de tabellen en analyses. Zoals al blijkt uit de gegevens in tabel 1 zijn de groepen Antilliaanse en Ghanese respondenten een stuk kleiner dan de respondenten in de eerste drie etnische groepen. Wanneer de aantallen te klein zijn om betrouwbare gegevens te kunnen opleveren, zijn deze groepen niet in de tabel opgenomen.

4. Opkomst verkiezingen 1994 – 2010

De opkomst van migranten is berekend door middel van het aantal ingevulde enquêtes, het aantal uitgebrachte volmachtstemmen en de *non-response*. De som van deze factoren is vervolgens gedeeld door het totaal aantal stemgerechtigden van de door ons geselecteerde stembureaus. Deze berekening is met de gegevens van elke etnische groep afzonderlijk uitgevoerd. De groepen Surinamers en Antillianen zijn in deze berekening samengevoegd, omdat het zelfs voor onze enquêteurs van Surinaamse afkomst moeilijk was uit te maken of een stemmer die tot de non-response groep behoorde afkomstig was uit Suriname of van de Nederlandse Antillen.

De opkomstresultaten voor de verschillende groepen van 1994 tot 2010 staan hieronder weergegeven.

Tabel 2: Opkomstpercentages voor vier etnische groepen bij de Amsterdamse gemeenteraadsverkiezingen voor de periode 1994 - 2010

Jaar Etniciteit	1994	1998	2002	2006	2010
Turks	67%	39%	30%	51%	44%
Marokkaans	49%	23%	22%	37%	38%
Surinaams/Antilliaans	30%	21%	26%	26%	26%
Totale opkomst gemeente	56,8%	45,7%	47,8%	50,8%	51,3%

Uit deze gegevens blijkt dat er sprake is van een daling van zeven procent onder de Turken en een stijging van één procent onder de Marokkanen ten opzichte van de gemeenteraadsverkiezingen in 2006. De opkomst van de groep Surinamers en Antillianen is gelijk gebleven.

Enige weken voor de verkiezingen voorspelde Forum, instituut voor multiculturele vraagstukken, een forse daling van de opkomst van migranten (Brassé & Huinder, 2010). Er zou landelijk een daling van tien procent gaan plaatsvinden ten opzichte van de gemeenteraadsverkiezingen in 2006. Echter, uit de resultaten van onze studie naar de opkomst van migranten bij de gemeenteraadsverkiezingen in Amsterdam blijkt dat deze daling minder groot is dan voorspeld. Wel moet hierbij in acht genomen worden dat het onderzoek van Forum gebaseerd was op stemintentie en zich

bovendien heeft gericht op Nederland als geheel, en dit onderzoek slechts cijfers kan presenteren met betrekking tot de gemeente Amsterdam.

Verder moeten we ons realiseren dat de gemiddelde opkomst voor de gemeente Amsterdam als geheel wel iets is gestegen, van 50,8 procent in 2006 naar 51,3 procent in 2010. Hierdoor wordt de kleine daling van de gemiddelde opkomst van de migranten stemmers relatief groter. De opkomstpercentages van de verschillende etnische groepen liggen in alle drie gevallen (ver) onder het gemeentelijk gemiddelde. In 2006 lag het opkomstpercentage van de Turken nog een fractie boven dit gemiddelde. De Marokkaanse opkomst is echter licht gestegen en de het opkomstpercentage van de groep Surinamers/Antillianen is wederom blijven steken op 26 procent. De daling van de opkomst onder de Turken tegenover de lichte stijging van de opkomst onder de Marokkanen is opvallend, aangezien de Turkse gemeenschap tot nu toe het meest participeert van de onderzochte etnische groepen, terwijl de Marokkanen uit onderzoek vaker naar voren is gekomen als de etnische groep die juist minder politiek actief is (Fennema & Tillie 2001; Van Heelsum 2001).

Met betrekking tot het uitbrengen van volmachtstemmen is gebleken dat door bijna alle etnische groeperingen gemiddeld meer volmachtstemmen uitgebracht worden dan door de Nederlanders, zoals weergegeven in tabel 3 hieronder. Alleen de Antillianen vormen een uitzondering op deze regel. De Marokkanen brengen van de allochtonen gemiddeld het meeste volmachtstemmen uit, daarna de Turken, gevolgd door de Surinamers en tenslotte Ghanezen. Onder de Turkse en Marokkaanse stemmers wordt er door mannen vaker een volmachtstem uitgebracht dan door vrouwen. Het verschil tussen het aantal Ghanese mannen en vrouwen dat een volmachtstem uitbracht is het grootste, met een verschil van twaalf procent tussen de mannen en de vrouwen. Tussen de Turkse en Marokkaanse mannelijke en vrouwelijke respondenten verschilt het percentage dat een volmachtstem uitbracht met respectievelijk vijf en vier procent.

Tijdens de vorige gemeenteraadsverkiezingen in 2006 was het aantal respondenten dat een volmachtstem uitbracht aanzienlijk hoger in deze groepen, met 28 procent van de Turken, 32 procent van de Marokkanen dat gemachtigd was. Ook was het verschil tussen mannen en vrouwen toen nog veel groter dan tijdens deze gemeenteraadsverkiezingen het geval was. Het zijn dan ook vooral de Turkse en Marokkaanse mannen die deze verkiezingen minder volmachtstemmen hebben

uitgebracht. Het verschil tussen de Turkse en Marokkaanse mannelijke en vrouwelijke respondenten was in 2006 nog respectievelijk tien en twintig procent.

Bij de opkomstcijfers zoals hier gepresenteerd moeten nog enkele kanttekeningen worden geplaatst. Door verschillende factoren kunnen er namelijk fouten opgetreden zijn in de meting van de opkomst van de verschillende etnische groepen.

Tabel 3: Aantal personen die een volmachtstem hebben uitgebracht naar geslacht

Geslacht Etniciteit	Mannen	Vrouwen	Totaal	n (100%)
Nederlanders	10%	10%	10%	1598
Turken	22%	17%	20%	419
Marokkanen	31%	27%	29%	662
Surinamers	16%	19%	18%	361
Antillianen	0%	11%	8%	53
Ghanezen	23%	11%	16%	32

In de eerste plaats kan de etniciteit van sommige kiezers die tot de *non-response* behoren verkeerd ingeschat zijn. Ondanks dat de enquêteurs op de stembureaus hun uiterste best hebben gedaan iedereen aan te spreken, blijft de kans altijd aanwezig dat er tijdens de grootste pieken een aantal kiezers niet worden aangesproken, maar wel geregistreerd staan op het *non-response* formulier. Van deze kiezers wordt de etniciteit puur op basis van uiterlijk ingeschat. Om voor deze tekortkoming te corrigeren had op elk stembureau minstens één van de enquêteurs een niet-Nederlandse etniciteit, maar desondanks kunnen er op dit punt fouten zijn gemaakt. Dergelijke fouten zouden leiden tot een verkeerde inschatting van de opkomst van de verschillende groepen.

Ten tweede kan het voorkomen dat een kiezer helemaal ongezien langs de enquêteurs naar buiten loopt en dus ook niet op het *non-response* formulier geregistreerd staat. Dit zou leiden tot een onderschatting van de opkomst. Daarom moeten de opkomstcijfers zoals hier gepresenteerd worden begrepen worden als een minimum. De werkelijke opkomst van de verschillende etnische groepen zal zeker niet lager zijn dan de cijfers die in dit rapport zijn opgenomen, maar misschien wel een fractie hoger. Hoeveel hoger is echter niet te achterhalen.

Tenslotte mocht er tijdens deze gemeenteraadsverkiezingen in alle stembureaus in de gemeente Amsterdam gestemd worden voor de gemeenteraad en in alle stembureaus in het (nieuwe) stadsdeel gestemd worden voor de stadsdeelraden. Hierdoor is het niet meer vanzelfsprekend dat kiezers zijn gaan stemmen bij het

stembureau dat op hun oproepkaart staat. Derhalve is het aantal stemgerechtigde kiezers per stembureau een minder goede indicator geworden om vast te stellen hoeveel van deze mensen werkelijk zijn komen stemmen. Zo is er waarschijnlijk een aantal stemgerechtigde kiezers die geregistreerd stonden bij de door ons geselecteerde stembureaus bij een ander stembureau gaan stemmen. Ook is er waarschijnlijk een aantal mensen komen stemmen bij de door ons geselecteerde stembureaus die eigenlijk als kiezer geregistreerd stonden bij een ander stembureau. Door deze factor kunnen de uitkomsten iets meer uit balans zijn geraakt. Desondanks is het nog steeds het meest waarschijnlijk dat de meeste mensen wel zijn komen stemmen bij het stembureau dat stond geregistreerd op hun stemkaart. Dit stembureau is immers het dichtst bij hun huis. Verder zal er slechts een minimaal verschil bestaan tussen stemgerechtigden die bij de door ons geselecteerde stembureaus geregistreerd staan en de kiezers die bij onze stembureaus zijn komen stemmen maar bij een ander stembureau geregistreerd stonden.

Al met al kunnen de opkomstresultaten zoals gepresenteerd in dit rapport beschouwd worden als een tamelijk adequate minimale inschatting van de werkelijke opkomst van de verschillende etnische groepen in de gemeente Amsterdam. Aangezien we in Amsterdam geen gebruik konden maken van de stemregisters, is de wijze waarop dit onderzoek is opgezet en uitgevoerd naar onze mening de beste schatting om deze opkomst te meten, ook al kent zij haar valkuilen en beperkingen.

5. Stemgedrag bij de gemeenteraadsverkiezingen 2010

5.1 Partijkeuze bij de gemeenteraadsverkiezingen

In tabel 4 staat de partijkeuze van de verschillende etnische groepen weergegeven, in procenten.

Tabel 4: Partijkeuze etnische groeperingen

Partijkeuze Etniciteit	PvdA	D66	Groen Links	SP	CDA	VVD	TON	Overig	<i>n</i> <i>(100%)</i>
Nederlanders	28%	18%	19%	9%	3%	14%	2%	8%	1585
Turken	58%	14%	15%	11%	1%	1%	0%	1%	418
Marokkanen	74%	10%	9%	4%	0%	1%	0%	1%	671
Surinamers	54%	9%	18%	6%	1%	5%	1%	7%	380
Antillianen	43%	13%	25%	8%	0%	2%	2%	8%	53
Ghanezen	89%	6%	0%	0%	0%	3%	0%	3%	35
Indonesiërs	16%	16%	30%	11%	3%	16%	0%	8%	63
Duitsers	10%	13%	33%	18%	3%	13%	0%	13%	40
Pakistaniërs	74%	0%	9%	4%	0%	13%	0%	0%	23
Westerse allochtonen	26%	17%	22%	14%	0%	11%	1%	8%	132
Niet-westerse allochtonen	52%	7%	18%	11%	2%	4%	0%	7%	91

De partijkeuze van de Nederlandse respondenten wijkt weinig af van de uitslagen van de gemiddelde Amsterdammer. De partijkeuze van de gemiddelde Amsterdammer staat weergegeven in tabel 5.

Er wordt door de Nederlanders in onze steekproef iets minder op de PvdA gestemd dan in heel Amsterdam. Ook hebben de door ons bevroegde Nederlanders meer op GroenLinks en D66 gestemd, en minder op de VVD.

De verminderde steun voor de PvdA onder de Nederlandse respondenten wordt ruimschoots gecompenseerd door de grote steun van allochtone kiezers waarop de PvdA kon rekenen. Deze partij heeft van de verschillende allochtone groepen verreweg de meeste stemmen ontvangen, zoals te zien is in tabel 4. De steun voor de sociaaldemocraten varieert van 54 procent in de groep Surinamers, 58 procent onder de Turken tot 74 procent onder de Marokkanen. De Antillianen stemmen met 43 procent

van de kiezers het minst op de PvdA van de door ons ondervraagde allochtone bevolkingsgroepen. Dit is de enige etnische groep waarin niet meer dan de helft van de stemmen naar deze partij gaat. Onder de Ghanese respondenten wordt van alle respondenten met 89 procent het allermeest op de PvdA gestemd. Wel moet hierbij in acht worden genomen dat deze resultaten van deze etnische groep slechts gebaseerd is op 35 respondenten.

Tabel 5: Totale partijkeuze voor de Amsterdamse gemeenteraad

Partij	Percentage	Zetels
PvdA	29,3%	15
VVD	16,9%	8
GroenLinks	15,1%	7
SP	7,2%	3
CDA	3,3%	2
D66	14,8%	7
Tulpen voor Amsterdam	0,4%	-
Red Amsterdam	3,7%	1
Partij voor Mens en Spirit	0,3%	-
Amsterdamse Belangen	0,4%	-
De Groenen	0,7%	-
Trots Op Nederland	2,3%	1
Partij voor de Dieren	2,3%	1
Nationale Democratische Partij	0,2%	-
Republikeinse Moderne Partij	0,1%	-
ChristenUnie	1,3%	-
Leefbaar Amsterdam	1,0%	-
Amsterdam Sociaal	0,4%	-
Lijst 19	0,2%	-

De tweede partij die op een grote steun van allochtone kiezers kan rekenen is GroenLinks. Op deze partij is na de PvdA het meest gestemd door zowel de Surinaamse, de Antilliaanse als de Turkse respondenten. Bij de Marokkaanse respondenten is D66 opvallend genoeg de tweede favoriet in plaats van GroenLinks met tien procent van de stemmen. Ook onder de Turkse en Antilliaanse kiezers was D66 deze verkiezingen populair; dertien procent binnen deze groepen stemde op deze partij.

Partijen die zich wat rechtser van het politieke spectrum bevinden ontvangen beduidend minder steun van de verschillende etnische groepen. De steun voor het CDA onder de migranten is te verwaarlozen en alleen de Surinamers hebben in significante mate op de VVD gestemd; vijf procent van de Surinaamse respondenten

stemde op deze partij. Het debuterende TON trok het minste stemmen onder de allochtone kiezers van de door ons onderzochte partijen.

In het algemeen kan gesteld worden dat het Amsterdamse electoraat meer links dan rechts georiënteerd is en op basis van deze resultaten mag aangenomen worden dat de allochtone Amsterdamse kiezer gemiddeld het meest neigt naar het sociaaldemocratische gedachtegoed. Meer dan welke partij ook oogstte de PvdA stemmen van de verschillende etnische groepen. Onder de vijf onderzochte groepen in dit rapport varieerde dat van bijna de helft tot bijna negentig procent van het electoraat.

5.2 *Partijkeuze naar demografische kenmerken*

In deze paragraaf wordt achtereenvolgens gekeken naar de partijkeuze van de verschillende etnische groepen onderscheiden naar geslacht, leeftijd, generatie en opleidingsniveau.

Geslacht

Wanneer we kijken naar het verschil in partijkeuze tussen Nederlandse mannen en vrouwen (tabel 6) valt op dat de Nederlandse man gemiddeld iets vaker op rechtse partijen stemt en de Nederlandse vrouw gemiddeld iets vaker op linkse partijen, hoewel het verschil tussen de beide sekse niet groot is. Het grootste verschil zit in het aantal mensen dat hun stem op GroenLinks heeft uitgebracht. Van de ondervraagde Nederlandse vrouwen was dit 23 procent, terwijl maar 16 procent van de Nederlandse mannen op deze partij stemde.

Tabel 6: Partijkeuze etnische groeperingen naar geslacht

Partijkeuze Etniciteit	Geslacht	PvdA	D66	Groen Links	SP	CDA	VVD	TON	Overig	<i>n</i> (100%)
Nederlanders	Man	27%	18%	16%	9%	3%	16%	2%	9%	774
	Vrouw	28%	18%	23%	9%	3%	12%	1%	7%	805
Turken	Man	60%	13%	14%	10%	1%	1%	1%	1%	202
	Vrouw	56%	15%	15%	11%	2%	1%	0%	1%	204
Marokkanen	Man	73%	12%	7%	5%	1%	1%	0%	1%	355
	Vrouw	76%	9%	12%	2%	0%	1%	0%	0%	304
Surinamers	Man	51%	11%	20%	3%	1%	4%	1%	9%	142
	Vrouw	56%	8%	17%	7%	1%	6%	0%	6%	231
Antillianen	Man	53%	6%	29%	0%	0%	6%	6%	0%	17
	Vrouw	39%	17%	22%	11%	0%	0%	0%	11%	36
Ghanezen	Man	79%	7%	0%	0%	0%	7%	0%	7%	14
	Vrouw	95%	5%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	21

Onder de Turkse respondenten (tabel 7) hebben iets meer mannen dan vrouwen op de PvdA gestemd, en een fractie meer vrouwen dan mannen op de partijen D66, GroenLinks en SP. Van de Marokkaanse ondervraagden heeft juist een iets groter aantal vrouwen op de PvdA gestemd, alsook op GroenLinks, tegenover een groter aantal mannen op D66 en de SP. Onder de Surinamers en Antillianen valt op dat meer mannen dan vrouwen voor GroenLinks heeft gestemd.

Leeftijd

Hieronder volgen de resultaten van het stemgedrag van de drie verschillende etnische groepen ingedeeld in leeftijdscategorieën. Er zijn vijf leeftijdscategorieën geconstrueerd en per categorie wordt bekeken hoeveel procent van elke categorie op elke partij stemt. De volgende leeftijdscategorieën zijn gehanteerd: kiezers jonger dan 30 jaar, kiezers tussen de 30 en 40 jaar, kiezers tussen de 40 en 50 jaar, kiezers tussen de 50 en 60 jaar en kiezers van 60 jaar en ouder.

Voordat overgegaan wordt naar de verschillende etnische groepen staan hieronder eerst de resultaten van de partijkeuze van de Nederlandse respondenten naar leeftijd weergegeven (tabel 7). Als we kijken naar deze resultaten valt direct op dat er een leeftijdseffect is waar te nemen, in de zin dat door jongere respondenten minder op de PvdA en meer op D66 en GroenLinks wordt gestemd. Ook stemmen de respondenten uit de jongere leeftijdscategorieën in grotere mate op de VVD. De oudere

26 Opkomst en stemgedrag migranten in de gemeenteraadsverkiezingen 2010

respondenten stemmen juist iets vaker op de partijen die ver op de linker- en rechterflank van het politieke spectrum kunnen worden ingedeeld; de SP en TON.

Tabel 7: Partijkeuze van Nederlanders naar leeftijd

Partijkeuze Leeftijd	PvdA	D66	Groen Links	SP	CDA	VVD	TON	Overig	<i>n</i> (100%)
18-29	18%	27%	24%	5%	3%	17%	0%	7%	66
30-39	21%	23%	21%	4%	5%	20%	0%	6%	82
40-49	27%	20%	22%	11%	2%	10%	1%	7%	94
50-59	35%	13%	14%	15%	1%	11%	3%	8%	50
>60	39%	7%	10%	12%	7%	9%	5%	11%	30
Totaal	28%	18%	19%	9%	3%	14%	2%	8%	1585

Op basis van de resultaten van de het stemgedrag van de Turkse kiezers ingedeeld naar leeftijd (tabel 8) kunnen weinig eenduidige uitspraken worden gedaan. Binnen de groep kiezers tussen 30 en 40 jaar wordt van alle groepen het minste op de PvdA gestemd en het meeste op D66, GroenLinks en SP. Er is dan ook geen leeftijdseffect waar te nemen, waarbij het percentage kiezers dat op de PvdA stemt oploopt naarmate de leeftijd toeneemt. Het zijn in het geval van de Turkse respondenten juist de jongste kiezers die na de oudste het meeste op deze partij hebben gestemd.

Tabel 8: Partijkeuze van Turken naar leeftijd

Partijkeuze Leeftijd	PvdA	D66	Groen Links	SP	CDA	VVD	TON	Overig	<i>n</i> (100%)
18-29	61%	15%	14%	8%	0%	2%	0%	2%	66
30-39	46%	20%	15%	16%	2%	1%	0%	0%	82
40-49	59%	14%	18%	9%	1%	0%	0%	0%	94
50-59	50%	18%	12%	18%	0%	2%	0%	0%	50
>60	83%	0%	13%	3%	0%	0%	0%	0%	30
Totaal	58%	14%	15%	11%	1%	1%	0%	1%	418

In het geval van de Marokkaanse respondenten (tabel 9) zien we een leeftijdseffect, zoals ook waarneembaar is onder de Nederlandse respondenten. De jongste groep Marokkanen heeft van alle Marokkaanse respondenten het minst op de PvdA gestemd en het meest op D66 en GroenLinks.

Tabel 9: Partijkeuze van Marokkanen naar leeftijd

Partijkeuze Leeftijd	PvdA	D66	Groen Links	SP	CDA	VVD	TON	Overig	<i>n</i> (100%)
18-29	68%	14%	12%	4%	0%	1%	0%	1%	159
30-39	71%	10%	12%	4%	0%	1%	0%	1%	135
40-49	73%	10%	10%	6%	0%	0%	0%	1%	127
50-59	79%	7%	3%	6%	2%	0%	0%	3%	68
>60	79%	13%	5%	2%	0%	2%	0%	0%	63
Totaal	74%	10%	9%	4%	0%	1%	0%	1%	671

Onder de Surinaamse respondenten (tabel 10) is een gevarieerder beeld waar te nemen. Wederom is er in zekere mate sprake van een leeftijdseffect, in de zin dat jongere kiezers op meer verschillende partijen stemmen en oudere kiezers vaker op de PvdA stemmen. Opvallend is dat de oudste kiezers in deze groep weer minder op de PvdA hebben gestemd, en een grote voorkeur voor GroenLinks vertonen. Ook bij de jongste kiezers in deze groep is GroenLinks een populaire partij, daarvan stemde zelfs een kwart op deze partij. Binnen deze etnische groep wordt ook als enige in significante mate op een rechtse partij gestemd, en dan vooral de respondenten tussen 30 en 40 jaar. Van deze kiezers stemde elf procent op de VVD, welk percentage een stuk hoger is dan binnen de andere leeftijdscategorieën.

Tabel 10: Partijkeuze van Surinamers naar leeftijd

Partijkeuze Leeftijd	PvdA	D66	Groen Links	SP	CDA	VVD	TON	Overig	<i>n</i> (100%)
18-29	43%	15%	25%	9%	0%	0%	0%	7%	53
30-39	44%	10%	12%	10%	3%	12%	2%	7%	59
40-49	57%	11%	19%	2%	0%	6%	0%	6%	65
50-59	68%	4%	11%	6%	1%	4%	1%	6%	72
>60	57%	7%	21%	7%	0%	0%	0%	7%	28
Totaal	54%	9%	18%	6%	1%	5%	1%	7%	380

De aantallen respondenten in de verschillende leeftijdscategorieën in de groepen Antillianen en Ghanezen zijn te klein om gestaafe uitspraken over te doen. Daarom worden over deze groepen geen resultaten gepresenteerd met betrekking tot partijkeuze in combinatie met leeftijd.

Uit onderzoek naar de partijvoorkeur van jongeren tot en met 25 jaar tijdens de gemeenteraadsverkiezingen in 2010 van de Dienst Onderzoek en Statistiek (O+S) blijkt dat Amsterdamse jongeren minder op de PvdA (17 procent) stemmen dan de gemiddelde Amsterdamse kiezer, en veel meer op D66 (25 procent) en GroenLinks (26

procent). Deze resultaten vertonen overeenkomsten met de resultaten van de jongste categorie allochtone kiezers. Hoewel de allochtone kiezer tussen 18 en 30 jaar gemiddeld nog steeds een stuk vaker op de PvdA stemt dan de gemiddelde Amsterdamse jongere, valt op dat onder de jongere allochtone respondenten ook vaker wordt afgeweken van de PvdA en meer op D66 en GroenLinks wordt gestemd dan binnen de oudere leeftijdscategorieën. Een belangrijke conclusie is dat de jongere allochtone kiezers in dit opzicht meer op de gemiddelde Amsterdamse jongere lijken dan de oudere groepen allochtone kiezers lijken op de Amsterdamse gemiddelde kiezer.

Generatie

In de tabel hieronder is onderscheid gemaakt tussen de eerste en tweede generatie allochtonen. Respondenten zijn ingedeeld in de categorie eerste generatie allochtoon wanneer zij zelf niet in Nederland zijn geboren en dus als migrant zelf naar Nederland zijn gekomen. De respondenten die zelf wel in Nederland zijn geboren, maar één van hun ouders of beide ouders niet, zijn ingedeeld in de categorie tweede generatie allochtoon. Deze respondenten zijn dus de kinderen van de eerste generatie migranten, maar zijn wel in Nederland opgegroeid. Men zou verwachten dat tweede generatie allochtonen in hogere mate geïntegreerd zijn in de Nederlandse samenleving dan eerste generatie migranten. Immers, tweede generatie migranten zijn opgegroeid in Nederland, hebben in Nederland hun opleiding genoten, en hebben meer kans gehad zich de Nederlandse taal eigen te maken. Hieruit zou volgen dat het stemgedrag van tweede generatie allochtonen meer lijkt op het stemgedrag van de autochtone Nederlanders dan het stemgedrag van de eerste generatie allochtonen.

Wanneer we kijken naar de tabel valt als eerste op dat er in alle etnische groepen veel meer respondenten zijn die behoren tot de categorie eerste generatie allochtonen dan tot de categorie tweede generatie allochtonen.

Met betrekking tot het stemgedrag valt op dat door eerste generatie allochtonen in alle etnische groepen meer op de PvdA wordt gestemd dan door tweede generatie allochtonen. Respondenten die tot deze tweede groep behoren stemmen meer op partijen als D66, GroenLinks en SP. Onder de Surinamers en Antillianen is het verschil in stemgedrag tussen de twee generaties groter dan onder de Turken en Marokkanen.

Uit de resultaten zoals hieronder gepresenteerd blijkt inderdaad dat het stemgedrag van tweede generatie allochtonen meer overeenkomt met het stemgedrag van Nederlanders.

Tabel 11: Partijkeuze naar generatie

Partijkeuze Etniciteit	Generatie	PvdA	D66	GroenLinks	SP	CDA	VVD	TON	Overig	n (100%)
Nederlands		28%	18%	19%	9%	3%	14%	2%	8%	1585
Turks	1 ^e	59%	13%	15%	11%	1%	1%	0%	0%	340
	2 ^e	54%	17%	15%	10%	1%	1%	0%	1%	78
Marokkaans	1 ^e	78%	9%	8%	3%	0%	1%	0%	1%	500
	2 ^e	65%	14%	12%	6%	0%	0%	0%	1%	171
Surinaams	1 ^e	59%	7%	17%	5%	1%	5%	1%	6%	303
	2 ^e	33%	17%	23%	9%	1%	7%	0%	12%	77
Antilliaans	1 ^e	52%	12%	19%	7%	0%	0%	2%	7%	42
	2 ^e	9%	18%	45%	9%	0%	9%	0%	9%	11

Deze groep wijkt meer af van de dominante PvdA en is meer geneigd te stemmen op andere partijen. Steun voor rechtse partijen, echter, neemt onder tweede generatie allochtonen niet significant verder toe ten opzichte van de groep eerste generatie allochtonen. Ideologisch gezien blijft deze groep links georiënteerd, maar wordt er gestemd op een wat gevarieerder palet van politieke partijen.

Opleidingsniveau

In de enquête werd de respondenten gevraagd aan te geven in welke van de vier aangeboden categorieën ze hun hoogste opleiding hadden gevolgd. De volgende categorieën werden gehanteerd: lager onderwijs, lager voortgezet onderwijs/lager beroepsonderwijs (VMBO), middelbaar voortgezet onderwijs/middelbaar beroepsonderwijs (HAVO/VWO/MBO) en hoger voortgezet onderwijs (HBO/WO).

Bij uitsplitsing van partijkeuze naar opleidingsniveau (tabel 12) laat zien dat naarmate het opleidingsniveau hoger is, de partijkeuze gevarieerder wordt. De dominante partij onder de verschillende etnische groepen, de PvdA, ontvangt minder steun naarmate de respondenten hoger opgeleid zijn. De partijen D66, GroenLinks en SP kunnen juist rekenen op een grotere steun van hoger opgeleide migranten dan van de lager opgeleiden. In het geval van de Nederlandse kiezers is het eveneens zo dat de steun voor de PvdA afneemt naarmate het opleidingsniveau stijgt, zij het in minder sterke mate. Hetzelfde is grofweg het geval voor de partijen CDA, SP en TON. Voor

D66 en GroenLinks geldt juist een tegenovergesteld effect; deze partijen stijgen in populariteit naarmate het opleidingsniveau stijgt.

Alleen de Turkse respondenten wijken enigszins af van deze trend. In deze groep komt onder de respondenten die alleen lager onderwijs hebben genoten meer variatie voor dan onder de respondenten die ook lager voortgezet onderwijs hebben gevolgd. Onder de Turkse respondenten is ook juist de steun voor de SP groter onder de hoger opgeleiden dan onder de lager opgeleiden, in tegenstelling tot de trend onder de Nederlandse respondenten.

Tabel 12: Partijkeuze naar opleidingsniveau

Etniciteit	Partijkeuze Opleidingsniveau	PvdA	D66	Groen Links	SP	CDA	VVD	TON	Overig	n
Nederlanders	Lager onderwijs	31%	8%	14%	11%	9%	11%	6%	8%	35
	Lager voortgezet onderwijs	29%	10%	17%	14%	1%	8%	7%	14%	100
	Middelbaar voortgezet onderwijs	28%	16%	13%	11%	3%	18%	2%	9%	451
	Hoger voortgezet onderwijs	27%	20%	23%	7%	3%	13%	0%	7%	973
Turken	Lager onderwijs	63%	13%	16%	7%	0%	1%	0%	1%	140
	Lager voortgezet onderwijs	66%	10%	8%	10%	3%	3%	1%	0%	74
	Middelbaar voortgezet onderwijs	53%	16%	17%	13%	0%	1%	0%	0%	109
	Hoger voortgezet onderwijs	49%	16%	16%	15%	1%	0%	0%	1%	73
Marokkanen	Lager onderwijs	84%	8%	4%	2%	0%	1%	0%	1%	135
	Lager voortgezet onderwijs	77%	8%	11%	3%	0%	0%	0%	2%	95
	Middelbaar voortgezet onderwijs	73%	11%	9%	6%	1%	0%	0%	0%	202
	Hoger voortgezet onderwijs	65%	14%	13%	5%	0%	3%	0%	1%	174
Surinamers	Lager onderwijs	75%	0%	15%	0%	0%	10%	4%	4%	20
	Lager voortgezet onderwijs	55%	11%	19%	8%	2%	0%	0%	6%	53
	Middelbaar voortgezet onderwijs	53%	7%	18%	6%	2%	4%	1%	9%	175
	Hoger voortgezet onderwijs	50%	13%	17%	5%	1%	8%	0%	6%	119
Antillianen	Lager onderwijs	*	*	*	*	*	*	*	*	4
	Lager voortgezet onderwijs	*	*	*	*	*	*	*	*	6
	Middelbaar voortgezet onderwijs	53%	16%	16%	16%	0%	0%	0%	0%	19
	Hoger voortgezet onderwijs	30%	13%	39%	4%	0%	4%	0%	9%	23

* te kleine aantallen

6. Partijkeuze vergeleken: 2002 - 2010

6.1 Gebruik van stemrecht in 2006 en 2010

In de enquête werd de respondenten gevraagd of ze tijdens de vorige gemeenteraadsverkiezingen in 2006 gestemd hebben. De antwoordmogelijkheden varieerden van “nee, ik mocht niet stemmen”, “nee, ik heb niet gestemd”, tot “ja”.

Van de Nederlandse respondenten heeft een grote meerderheid, 84 procent, in 2006 ook gestemd. Van de verschillende etnische groepen hebben de Marokkaanse respondenten het minst gestemd in 2006, namelijk 60 procent. De Antillianen hadden van de ondervraagde respondenten in 2006 de grootste opkomst; 87 procent van hen ging in 2006 ook naar de stembus.

Tabel 13: Opkomst van de respondenten van 2010 bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2006 naar etnische groep

Vorige verkiezingen gestemd? Etniciteit	Nee, mocht niet stemmen	Nee, heb niet gestemd	Ja	n (100%)
Nederlanders	6%	10%	84%	1602
Turken	7%	27%	65%	412
Marokkanen	12%	28%	60%	661
Surinamers	5%	22%	73%	372
Antillianen	2%	12%	87%	52
Ghanezen	17%	20%	63%	35

In 6.2 zullen we eerst de partijkeuze van de etnische groepen vergelijken met eerdere jaren, en dan vervolgens in 6.3 kijken naar partijtrouw. Het is interessant om beide te bekijken, want de stemmers die in 6.2 op in 2006 b.v. de PvdA hebben gestemd, kunnen een geheel verschillende populatie zijn als in 2010, maar tot de zelfde uitkomst leiden, terwijl de in 6.3 zal blijken in hoeverre het dezelfde individuen opnieuw op een partij hebben gestemd.

6.2 Partijkeuze in 2002, 2006 en 2010

In een onderzoek naar stemgedrag van migranten tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 2002 werd vastgesteld dat de verschillende etnische groepen sinds zij in 1986 voor het eerst stemrecht verworven, gevarieerder zijn gaan stemmen (Michon & Tillie 2002). Aanvankelijk ging de allochtone stem in een grote meerderheid uit naar de PvdA. In de raadsverkiezingen die daarop volgden had deze partijkeuze zich verbreed naar andere partijen. Maar in 2006 zagen we opnieuw een overheersende steun voor de PvdA, ook onder Nederlanders (Van Heelsum & Tillie 2006). De steun voor andere partijen was tijdens deze verkiezingen van 2006 minder groot.

Uit de resultaten van het onderhavige onderzoek van 3 maart 2010 blijkt dat de steun voor de PvdA weer wat afgekald is sinds 2006. Vooral de Turkse en Surinaamse respondenten hebben tijdens de afgelopen gemeenteraadsverkiezingen minder op de PvdA gestemd dan vier jaar geleden, en meer op andere (linkse) partijen. De Marokkaanse kiezer is echter ook dit jaar weer trouw aan de PvdA gebleven.

In het volgende wordt per etnische groep nagegaan in hoeverre er veranderingen zijn opgetreden in de partijkeuze in vergelijking met de Amsterdamse gemeenteraadsverkiezingen in de jaren 2006 en 2002.

Onder de Turkse respondenten zien we (in tabel 14) in vergelijking met de verkiezingen van 2006 een sterke daling in het aantal Turkse PvdA stemmers. Dit jaar ging 58 procent van de Turkse stemmen naar de PvdA, tegenover 87 procent in 2006. Ten opzichte van 2002, echter, heeft de PvdA nog wel verbeterde resultaten geboekt onder de Amsterdamse Turkse kiezers. Tijdens de verkiezingen van 2002 stemde namelijk maar 44 procent van de Turkse respondenten op deze partij. De partijen D66, GroenLinks en SP hebben winst geboekt bij het Turkse electoraat ten opzichte van 2006. Van deze partijen behaalde alleen GroenLinks in 2002 een hoger percentage stemmen dan dit jaar. De VVD kreeg in 2002 nog 19% van de Turkse stemmen, maar in 2006 en 2010 bijna niets meer.

Tabel 14: Partijkeuze van Turken tijdens de Amsterdamse gemeenteraadsverkiezingen 2010, 2006 en 2002

Partijkeuze	PvdA	D66	GroenLinks	SP	CDA	VVD	TON (2010)/ Leefbaar (2006)	Overig	<i>n (100%)</i>
Jaar									
2010	58%	14%	15%	11%	1%	1%	0%	1%	418
2006	87%	1%	4%	5%	1%	1%	0%	1%	575
2002	44%	7%	25%	2%	2%	19%	-	1%	316

Onder de Marokkaanse stemmers is een kleine daling van de steun voor de PvdA waar te nemen ten opzichte van 2006 (tabel 15). In vergelijking met 2002 is de steun voor de PvdA nu nog steeds veel groter. Opvallend is de grote toename van de Marokkaanse kiezers die voor D66 hebben gestemd. Daar tegenover staat een daling van het aantal stemmen dat GroenLinks van het Marokkaanse electoraat ontving in vergelijking met 2006. Zo is het aantal stemmen voor GroenLinks onder Marokkaanse kiezers nog verder verwijderd geraakt van de 29 procent die deze partij in 2002 ontving.

Tabel 15: Partijkeuze van Marokkanen tijdens de Amsterdamse gemeenteraadsverkiezingen 2010, 2006 en 2002

Partijkeuze	PvdA	D66	GroenLinks	SP	CDA	VVD	TON (2010)/ Leefbaar (2006)	Overig	<i>n (100%)</i>
Jaar									
2010	74%	10%	9%	4%	0%	1%	0%	1%	671
2006	77%	1%	12%	7%	2%	1%	0%	1%	503
2002	57%	2%	29%	4%	2%	0%	-	1%	398

Bij het Surinaamse electoraat is ook de steun voor de PvdA fors teruggelopen (16). Het aantal kiezers dat op deze partij stemde is binnen het Surinaamse electoraat zelfs gedaald ten opzichte van 2002. GroenLinks heeft juist een flinke stijging doorgemaakt. Deze partij is met achttien procent de tweede partij binnen deze etnische groep. Ook de populariteit van D66 is tijdens deze verkiezingen sterk toegenomen. Waar deze partij in 2002 en 2006 nog nul en één procent van de stemmen verwierf, heeft deze partij tijdens deze raadsverkiezingen maar liefst negen procent van de Marokkaanse stemmen opgehaald. Ook is er een lichte stijging van stemmen voor de VVD zichtbaar.

Tabel 16: Partijkeuze van Surinamers tijdens de Amsterdamse gemeenteraadsverkiezingen 2010, 2006 en 2002

Partijkeuze	PvdA	D66	GroenLinks	SP	CDA	VVD	TON (2010)/ Leefbaar (2006)	Overig	n (100%)
Jaar									
2010	54%	9%	18%	6%	1%	5%	1%	7%	380
2006	82%	0%	4%	6%	0%	4%	0%	4%	530
2002	62%	1%	11%	1%	3%	3%	-	17%	449

Van de vier bestudeerde etnische groeperingen stemmen de Antillianen traditioneel het minst op de PvdA en het meest gevarieerd op andere partijen. Ten opzichte van zowel 2002 en 2006 heeft er een daling plaatsgevonden van het aantal Antilliaanse respondenten dat op de PvdA heeft gestemd (tabel 17). De partijen D66 en GroenLinks hebben van deze stijging geprofiteerd, waardoor GroenLinks tijdens deze verkiezingen zelfs een kwart van de Antilliaanse stemmen heeft ontvangen. D66 groeide van nul procent in 2006 tot dertien procent tijdens afgelopen verkiezingen.

Tabel 17: Partijkeuze van Antillianen tijdens de Amsterdamse gemeenteraadsverkiezingen 2010, 2006 en 2002

Partijkeuze	PvdA	D66	GroenLinks	SP	CDA	VVD	TON (2010)/ Leefbaar (2006)	Overig	n (100%)
Jaar									
2010	43%	13%	25%	8%	0%	2%	2%	8%	53
2006	58%	0%	10%	10%	5%	8%	0%	8%	78
2002	53%	3%	17%	4%	7%	1%	-	14%	70

6.3 Partijtrouw 2006/ 2010

In 2010 is de respondenten gevraagd op welke partij zij tijdens de raadsverkiezingen van 2006 hadden gestemd. Zo kon nagegaan worden of het electoraat van partijen stabiel is ten opzichte van de voorgaande verkiezingen. In de onderstaande tabellen staat voor elke etnische groep per partij weergegeven welk percentage van de respondenten op dezelfde partij stemde als in 2006. Bij een aantal partijen waren de aantallen respondenten te klein om op te nemen in deze analyse, namelijk kleiner dan

ten. Ook zijn de Antilliaanse en Ghanese respondenten zijn weggelaten uit deze analyse, omdat de aantallen respondenten in de meeste gevallen te klein zijn.

Hieronder staat achtereenvolgens de mate van trouw in stemgedrag tussen 2006 en 2010 weergegeven van Nederlanders (tabel 18), Turken (tabel 19), Marokkanen (tabel 20) en Surinamers (tabel 21). De PvdA en de VVD hebben bij de Nederlandse respondenten opnieuw de meeste kiezers weten te mobiliseren. 68 procent van de respondenten die in 2006 op een van deze partijen stemde, deed dat tijdens de afgelopen gemeenteraadsverkiezingen weer. Daarna bestaat de meeste trouw bij D66 en GroenLinks stemmers. Voor de overige partijen geldt dat een meerderheid van de respondenten tijdens de afgelopen verkiezingen op een andere partij stemde dan in 2006. Het is opvallend dat een groot percentage van de respondenten dat in 2006 op GroenLinks stemde, in 2010 op de PvdA heeft gestemd, namelijk 22 procent. Andersom is de PvdA niet erg veel Nederlandse kiezers aan GroenLinks verloren.

Tabel 18: Partijtrouw van Nederlanders in 2006 en 2010, in procenten

Partijkeuze 2006 Partijkeuze 2010	PvdA	D66	GroenLinks	SP	CDA	VVD	Leefbaar	SGP/GPV/RPF	Overig
PvdA	68%	12%	22%	12%	5%	5%	0%	*	1%
D66	13%	62%	11%	9%	25%	10%	0%	*	1%
GroenLinks	6%	10%	59%	15%	2%	4%	6%	*	2%
SP	4%	2%	3%	43%	4%	1%	12%	*	2%
CDA	1%	0%	0%	1%	40%	3%	0%	*	0%
VVD	4%	10%	1%	4%	16%	68%	12%	*	3%
TON	1%	2%	0%	2%	4%	3%	24%	*	5%
Overig	3%	2%	4%	13%	5%	6%	47%	*	58%
n (100%)	361	134	278	185	57	154	17	5	47

* te kleine aantallen

Leesvoorbeeld: 68 procent van de Nederlandse respondenten die in 2006 op de PvdA stemden, heeft in 2010 weer op de PvdA gestemd. Dertien procent van deze respondenten stemde in 2010 op D66

Onder de Turkse respondenten is de trouw aan de PvdA het grootst. 73 procent van de respondenten die in 2006 op de PvdA stemde, deed dit in 2010 weer. De Turkse kiezers die de PvdA wel verloor zijn overgestapt op GroenLinks en D66, en in mindere mate op de SP. De PvdA heeft aan de andere kant wel een aantal kiezers gewonnen van GroenLinks en D66. Respectievelijk 30 en 25 procent van de respondenten die in 2006 op GroenLinks en D66 stemde, heeft in 2010 op de PvdA gestemd.

Tabel 19: Partijtrouw van Turken in 2006 en 2010, in procenten

Partijkeuze 2006 Partijkeuze 2010	PvdA	D66	GroenLinks	SP	CDA	VVD	Leefbaar	SGP/GPV/RPF	Overig
PvdA	73%	25%	30%	21%	20%	*	*	*	*
D66	10%	67%	9%	7%	50%	*	*	*	*
GroenLinks	11%	8%	57%	17%	20%	*	*	*	*
SP	7%	0%	0%	55%	0%	*	*	*	*
CDA	0%	0%	0%	0%	10%	*	*	*	*
VVD	0%	0%	4%	0%	0%	*	*	*	*
TON	0%	0%	0%	0%	0%	*	*	*	*
Overig	0%	0%	0%	0%	0%	*	*	*	*
<i>n (100%)</i>	168	12	23	29	10	2	1	0	1

** te kleine aantallen*

Onder de Marokkaanse respondenten is de trouw aan de PvdA erg groot. 82 procent van de respondenten die in 2006 op de PvdA heeft gestemd, deed dit in 2010 weer. Het percentage van de Marokkaanse respondenten dat in 2006 op GroenLinks heeft gestemd en dat in 2010 weer deed is maar net groter dan de helft. Een groot aantal kiezers is GroenLinks de afgelopen verkiezingen verloren aan de PvdA. Van de respondenten die in 2006 op de SP hebben gestemd, heeft in 2010 zelfs maar 20 procent weer op de socialisten gestemd. Ook de SP is veel kiezers kwijtgeraakt aan de PvdA.

Tabel 20: Partijtrouw van Marokkanen in 2006 en 2010, in procenten

Partijkeuze 2006 Partijkeuze 2010	PvdA	D66	GroenLinks	SP	CDA	VVD	Leefbaar	SGP/GPV/RPF	Overig
PvdA	82%	*	31%	60%	*	*	*	*	*
D66	8%	*	7%	14%	*	*	*	*	*
GroenLinks	5%	*	52%	3%	*	*	*	*	*
SP	2%	*	7%	20%	*	*	*	*	*
CDA	0%	*	0%	0%	*	*	*	*	*
VVD	1%	*	3%	0%	*	*	*	*	*
TON	0%	*	0%	0%	*	*	*	*	*
Overig	1%	*	0%	3%	*	*	*	*	*
<i>n (100%)</i>	298	6	29	35	2	0	0	0	0

** te kleine aantallen*

Onder de Surinaamse kiezers is eenzelfde trend waarneembaar als bij de Turken en Marokkanen.

Tabel 21: Partijtrouw van Surinamers in 2006 en 2010, in procenten

Partijkeuze 2006 Partijkeuze 2010	PvdA	D66	GroenLinks	SP	CDA	VVD	Leefbaar	SGP/GPV/RPF	Overig
PvdA	77%	*	25%	16%	*	*	*	*	8%
D66	8%	*	7%	16%	*	*	*	*	8%
GroenLinks	9%	*	59%	32%	*	*	*	*	8%
SP	1%	*	5%	21%	*	*	*	*	8%
CDA	0%	*	0%	0%	*	*	*	*	0%
VVD	3%	*	2%	5%	*	*	*	*	0%
TON	1%	*	0%	0%	*	*	*	*	0%
Overig	3%	*	2%	10%	*	*	*	*	67%
<i>n (100%)</i>	161	4	44	19	6	7	0	2	12

* te kleine aantallen

De trouw aan de PvdA is het grootst in vergelijking met de trouw aan de andere partijen, en GroenLinks raakt een substantieel deel van haar kiezers kwijt aan de PvdA. Onder de Surinaamse respondenten is de mate van trouw aan de PvdA met 77 procent iets kleiner dan bij de Turken en Marokkanen en is ook het verlies aan GroenLinks iets kleiner met 25 procent.

Al met al is de PvdA tijdens deze verkiezingen de meeste kiezers kwijtgeraakt aan GroenLinks, maar toch is de partijtrouw voor de PvdA hoger onder allochtonen en vooral onder Marokkanen (82 procent) dan onder Nederlanders (68 procent). In 2006 viel de partijtrouw onder Turkse respondenten op met 91 procent. Dit jaar heeft 73 procent van de Turkse respondenten opnieuw PvdA gestemd. De algemene conclusie is dat migranten in de afgelopen twee verkiezingen vooral binnen links op en neer bewegen. Alleen onder Turken komen er stemmers bij het CDA vandaan (20 procent).

7. *Partijvoorkeuren*

Stemresultaten van verkiezingen zijn slechts een momentopname. Dat op dat tijdstip voor één partij gekozen kan worden, zegt niet alles over mogelijke partijvoorkeuren. Partijvoorkeuren behelzen meestal een breder spectrum van partijen, gebaseerd op een criterium dat deze kiezer relevant vindt. In de vragenlijst is daarom ook gevraagd naar voorkeuren voor partijen. Deze voorkeur is bevestigd door middel van de zogenaamde ‘stemkansvraag’ (Tillie, 1994). Deze vraag is in de vragenlijst als volgt geformuleerd:

‘Hieronder staat een aantal politieke partijen. We zouden graag willen weten of u ooit op deze partijen zult stemmen. Denkt u dat u ooit (partij) zult stemmen?’

De antwoordmogelijkheden voor de respondenten luiden: ‘nee’, ‘misschien’, ‘ja’ en ‘ik ken deze partij te weinig’. Met de uitkomsten is vast te stellen of het links-rechts continuüm een rol heeft gespeeld, of dat er andere indelingen belangrijk zijn. Als kiezers bijvoorbeeld wel overwogen om ooit op Groen Links, SP en PvdA te stemmen, maar niet op de rest, hebben zij een linkse voorkeur en speelt het links-rechts criterium een rol. Ook is het op deze manier mogelijk om vast te stellen wat de potentiële steun voor de verschillende politieke partijen is en hoe het electoraal potentieel in de verschillende etnische groepen is opgebouwd, een gegeven dat voor partijen erg interessant is.

Het electoraal potentieel wordt hier beschouwd als het percentage stemmen dat een politieke partij zou behalen onder de volgende vier vooronderstellingen:

- (1) het electoraat bestaat uitsluitend uit kiezers van de betreffende etnische groep;
- (2) de opkomst onder deze groep is 100%;
- (3) de politieke partij concurreert niet met andere partijen;
- (4) iedereen stemt volgens zijn of haar voorkeur voor de betreffende partij.

Hieruit volgt dat het electoraal potentieel zoals hier weergegeven het maximaal aantal stemmen is dat een partij kan halen binnen de verschillende etnische groeperingen. Het electoraal potentieel moet dus, anders gezegd, begrepen worden als het percentage stemmen dat een partij zou behalen als alle kiezers die overwogen om op een partij te stemmen die overweging tijdens verkiezingen ook daadwerkelijk waarmaakt.

Hieronder zijn de partijvoorkeuren voor, de PvdA, D66, GroenLinks, de VVD, de PVV en een migrantenpartij gerapporteerd. Jammer genoeg is het door een foutje in de vragenlijst niet mogelijk om in te gaan op de partijvoorkeur van het CDA.

7.1 Voorkeur voor de PvdA

Binnen alle migrantengroepen geeft meer dan de helft van de respondenten aan ooit op de PvdA te kunnen stemmen. Van de verschillende etnische groepen hebben de Ghanezen de grootste voorkeur voor de PvdA: 90 procent van deze groep geeft aan ooit op de PvdA te willen stemmen en maar drie procent van deze groep kan zich niet voorstellen ooit op deze partij te stemmen. De Marokkaanse kiezers hebben daarna de grootste voorkeur heeft voor de PvdA, 77 procent van de Marokkaanse respondenten geeft aan ooit op deze partij te willen stemmen. De Turken vertonen met 71 procent ook een grote voorkeur voor de sociaaldemocraten. Verrassend is dat Surinamers en Antillianen het minst aangesproken lijken door de PvdA, maar nog altijd een stuk meer dan de Nederlandse respondenten.

In vergelijking met vier jaar geleden is de voorkeur voor de PvdA wat afgenomen. In 2006 gaf nog respectievelijk 87, 83 en 86 procent van de Turken, Marokkanen en Surinamers aan ooit op de PvdA te willen stemmen en 69 procent van de Antillianen. In 2006 was het electorale potentieel van de PvdA nog het grootst bij de Turkse respondenten. Ten tijde van afgelopen verkiezingen zijn het de Marokkaanse kiezers waarbij de grootste voorkeur voor deze partij bestaat. Zoals in de vijfde kolom van tabel 22 blijkt, heeft de PvdA zijn potentieel binnen de verschillende etnische groepen beter gerealiseerd dan onder Nederlanders, hoewel zij nog extra stemmen zou kunnen krijgen van met name Turken, Surinamers en Antillianen, maar ook van Marokkanen.

Tabel 22: Electoraal potentieel van de PvdA, in antwoord op de vraag: “Denkt u dat u ooit PvdA zult stemmen?”

Antwoord Etniciteit	Nee	Misschien	Ja	Ik ken deze partij te weinig	Gerealiseerd potentieel	n (100%)
Nederlanders	24%	37%	39%	1%	28%	1553
Turken	10%	18%	71%	2%	58%	378
Marokkanen	4%	17%	77%	2%	74%	623
Surinamers	10%	21%	66%	2%	54%	335
Antillianen	17%	24%	59%	0%	43%	51
Ghanezen	3%	7%	90%	0%	89%	31

7.2 Voorkeur voor D66

Het electoraal potentieel van D66 is onder de Nederlanders met 38 procent juist groter dan onder de verschillende migrantengroepen. Van de allochtonen geven de Marokkaanse respondenten het vaakst aan ooit op deze partij te willen stemmen, namelijk 31 procent. Deze groep wordt op de voet gevolgd door de Turken. De Turkse respondenten geven het vaakst aan nooit op deze partij te willen stemmen, namelijk 35 procent. Daarmee is het percentage van de Turkse respondenten dat nooit op D66 wil stemmen groter dan het percentage dat ooit op deze partij wil stemmen. De Antilliaanse respondenten vertonen de grootste twijfel bij deze partij; 58 procent van de respondenten in deze groep geeft aan misschien ooit op D66 te stemmen. De Ghanezen zijn het minst gecharmeerd van de Democraten.

Tabel 23: Electoraal potentieel van de D66, in antwoord op de vraag: “Denkt u dat u ooit D66 zult stemmen?”

Antwoord Etniciteit	Nee	Misschien	Ja	Ik ken deze partij te weinig	Gerealiseerd potentieel	n (100%)
Nederlanders	24%	37%	38%	2%	18%	1553
Turken	35%	30%	30%	5%	14%	346
Marokkanen	23%	39%	31%	8%	10%	589
Surinamers	29%	36%	27%	8%	9%	308
Antillianen	21%	48%	27%	4%	13%	48
Ghanezen	32%	40%	20%	8%	6%	25

Maar 20 procent van deze respondenten zou ooit op D66 willen stemmen. D66 heeft slechts een heel beperkt deel van zijn stemmers (van 6 onder Ghanezen tot 18 procent

onder Nederlanders) ook daadwerkelijk gerealiseerd, en zou veel meer stemmen uit de diverse groepen kunnen krijgen.

In vergelijking met 2006 is de voorkeur voor D66 vooral bij alle etnische groepen behoorlijk toegenomen. Waar de voorkeur voor D66 onder de verschillende etnische groepen in 2006 nog varieerde tussen vier en elf procent, varieert dat nu tussen 27 en 31 procent. Het electoraal potentieel van deze partij is dus drastisch vergroot binnen alle onderzochte migrantengroepen.

7.3 Voorkeur voor GroenLinks

Van de Nederlanders geeft 41 procent aan ooit op GroenLinks te willen stemmen. Van de migranten hebben de Surinamers en de Antillianen een grotere voorkeur voor GroenLinks en de Turken en Marokkanen een minder grote voorkeur. De Turkse respondenten hebben ook het vaakst aangegeven nooit op GroenLinks te stemmen. De Ghanezen representeren de groep die het minst wordt aangetrokken door deze partij, net als in het geval van D66.

In vergelijking met de resultaten uit 2006 is het electoraal potentieel van GroenLinks in drie van de vier etnische groepen gegroeid. De Turkse, Surinaamse en Antilliaanse respondenten hebben vaker dan vier jaar geleden aangegeven ooit op GroenLinks te willen stemmen. Vooral onder de Antillianen is het electoraal potentieel een stuk groter geworden. Vier jaar geleden gaf nog maar 23 procent van deze groep aan ooit op GroenLinks te willen stemmen. Dit jaar is datzelfde percentage opgelopen tot maar liefst 52 procent.

Tabel 24: Electoraal potentieel van GroenLinks, in antwoord op de vraag: “Denkt u dat u ooit GroenLinks zult stemmen?”

Antwoord Etniciteit	Nee	Misschien	Ja	Ik ken deze partij te weinig	Gerealiseerd potentieel	n (100%)
Nederlanders	27%	31%	41%	1%	19%	1550
Turken	28%	34%	32%	6%	15%	363
Marokkanen	16%	44%	35%	5%	9%	603
Surinamers	19%	33%	45%	4%	18%	326
Antillianen	13%	30%	52%	4%	25%	46
Ghanezen	32%	40%	20%	8%	0%	25

De voorkeur voor GroenLinks is onder de Marokkaanse respondenten echter afgenomen van 46 procent in 2006 naar 35 procent nu. De Turkse respondenten hebben wederom het vaakst aangegeven juist nooit op GroenLinks te willen stemmen. Het gerealiseerde potentieel van Groen Links kan nog een stuk verbeteren onder alle groepen.

7.4 Voorkeur voor het CDA

Helaas ontbreken de gegevens over het CDA voor 2010. De enige conclusie die we kunnen trekken is dat het CDA in 1994 nog 37% van de Turkse stemmen kreeg, en in 1998 van 18 procent (Tillie, 2000: 51). Dit gold niet voor Marokkanen of Surinamers. Vermoedelijk laat het CDA potentiële kiezers liggen, met name onder Turken.

7.5 Voorkeur voor de VVD

De VVD had in 1998 een potentieel van 24-31% in de verschillende allochtone groepen. In 2002 haalde de VVD nog 19% van de Turkse stemmen binnen. Sindsdien is de voorkeur voor de VVD sterk afgenomen onder migrantengroepen en een stuk lager dan onder de autochtone bevolking. Van de verschillende etnische groeperingen is er een kloof te zien tussen de steun voor deze partij onder de Turkse en Marokkaanse respondenten en de steun onder de Surinaamse en Antilliaanse en Ghanese respondenten. Van de Turkse en Marokkaanse respondenten geeft respectievelijk maar vier en zes procent aan ooit op de VVD te willen stemmen. Bij de Surinaamse en Antilliaanse respondenten ligt dit percentage ongeveer tien procent hoger. Bij de Ghanese respondenten loopt het percentage dat ooit op de VVD wil stemmen zelfs op tot 23 procent; dat is één procent hoger dan het percentage Nederlanders dat een voorkeur heeft voor deze partij.

In vergelijking met vier jaar geleden is de steun voor de VVD onder de Surinamers en Antillianen wat toegenomen. Vier jaar geleden gaf nog zeven procent

van de Surinaamse respondenten aan ooit op deze partij te willen stemmen tegenover veertien procent nu en van de Antilliaanse respondenten gaf toen elf procent aan ooit op deze partij te willen stemmen tegenover zeventien procent nu. Onder de Turkse en Marokkaanse respondenten is het electoraal potentieel grofweg hetzelfde gebleven.

Tabel 25: Electoraal potentieel van de VVD, in antwoord op de vraag: “Denkt u dat u ooit VVD zult stemmen?”

Antwoord Etniciteit	Nee	Misschien	Ja	Ik ken deze partij te weinig	Gerealiseerd potentieel	n (100%)
Nederlanders	55%	23%	22%	1%	14%	1558
Turken	69%	33%	4%	5%	1%	355
Marokkanen	59%	30%	6%	6%	1%	597
Surinamers	48%	34%	14%	4%	5%	318
Antillianen	42%	35%	17%	6%	2%	48
Ghanezen	39%	35%	23%	4%	3%	26

Het valt op dat de VVD een extreem laag gerealiseerd potentieel heeft, ten opzichte van het aantal mensen dat eventueel op hen zou stemmen, namelijk slechts 1 tot 5 procent. Voor de VVD is er nog een flinke winst te behalen, vooral onder Surinamers, Antillianen en Ghanezen.

7.6 Voorkeur voor de PVV

Het potentieel van de PVV - die in Amsterdam niet meedeed aan deze verkiezingen - was tijdens de gemeenteraadsverkiezingen in onze stembureaus over de gehele linie laag. Onder Nederlandse respondenten gaf vijf procent aan dat men overweegt ooit op deze partij te stemmen. Alleen onder de kleine groep Ghanezen in onze steekproef overweegt dertien procent ooit op de PVV te stemmen, en van de Antilliaanse respondenten zou zestien procent misschien ooit op de PVV stemmen. De PVV werd in Almere en Den Haag tijdens deze gemeenteraadsverkiezingen respectievelijk de grootste en de tweede partij, maar lijkt in Amsterdam minder populair te zijn. De partij kreeg tijdens de Europese verkiezingen in Amsterdam slechts 4.5% van de stemmen. De aanhang van de PVV bevond zich bij de Europese vooral aanhang in de stadsdelen Noord, Geuzenveld, Osdorp en Slotervaart (tot negen procent van de stemmen).

44 Opkomst en stemgedrag migranten in de gemeenteraadsverkiezingen 2010

In 2006 tijdens de gemeenteraadsverkiezingen is de respondenten gevraagd of ze ooit op een Leefbaar partij zouden stemmen. Het electoraal potentieel van deze partij was toen een fractie groter dan dat van de PVV nu, ook onder migranten. Natuurlijk zijn de Leefbaar partijen van een heel ander karakter dan de PVV, maar de gemeenschappelijk hebben deze partijen dat ze beide nieuwe partijen zijn, (ver) rechts van het politieke spectrum met specifieke opvattingen over immigratie en integratie. Van de Turken en Marokkanen gaf in 2006 respectievelijk twee en drie procent ooit op een Leefbaar partij te willen stemmen.

Tabel 26: Electoraal potentieel van de PVV, in antwoord op de vraag: “Denkt u dat u ooit PVV zult stemmen?”

Antwoord Etniciteit	Nee	Misschien	Ja	Ik ken deze partij te weinig	n (100%)
Nederlanders	86%	9%	5%	1%	1558
Turken	82%	12%	1%	5%	355
Marokkanen	82%	7%	1%	4%	597
Surinamers	83%	9%	2%	6%	318
Antillianen	78%	16%	2%	4%	48
Ghanezen	58%	17%	13%	13%	24

Dat is nauwelijks meer dan de voorkeur van deze groepen voor de PVV nu. Bij de Surinamers en Antillianen was deze voorkeur respectievelijk zes en tien procent. Het zijn dus de Antilliaanse respondenten waarbij het grootste verschil waarneembaar is in voorkeur voor Leefbaar in 2006 en voor de PVV nu. Het gerealiseerde potentieel kunnen we bij de PVV niet uitrekenen, aangezien deze partij niet aan de gemeenteraadsverkiezingen in Amsterdam heeft deelgenomen.

7.6 Voorkeur voor een migrantenpartij

De vraag ‘Denkt u dat u ooit op een migrantenpartij zou stemmen?’ is erg non-specifiek en daaraan kan door elke respondent een eigen invulling gegeven worden. Daarom moeten de resultaten van deze vraag met enige voorzichtigheid geïnterpreteerd worden. Het electoraal potentieel van een mogelijke migrantenpartij is bij de Ghanese en Turkse respondenten het grootst. Respectievelijk negentien en achttien procent van deze respondenten geeft aan ooit op een dergelijke partij te willen stemmen. Van de Turkse

respondenten geeft echter ook 42 procent aan juist nooit op een migrantenpartij te willen stemmen. De Marokkaanse en Surinaamse en Antilliaanse respondenten zijn gematigder, in de zin dat er minder respondenten in deze groepen aangeven ooit en nooit op een migrantenpartij te willen stemmen. Onder de Nederlanders geeft verassend genoeg 23 procent aan misschien ooit op een migrantenpartij te willen stemmen. Meer dan bij alle andere partijen wordt hier door de respondenten aangegeven te weinig kennis te hebben van deze partij om deze vraag te kunnen beantwoorden. Dit lag in het verwachtingspatroon, gezien er geen migrantenpartij aan de verkiezingen voor de centrale stad meedeed (wel in de stadsdelen).

Tabel 27: Electoraal potentieel van een migrantenpartij, in antwoord op de vraag: “Denkt u dat u ooit op een migrantenpartij zult stemmen?”

Antwoord Etniciteit	Nee	Misschien	Ja	Ik ken deze partij te weinig	n (100%)
Nederlanders	63%	23%	2%	12%	1558
Turken	42%	28%	18%	12%	355
Marokkanen	33%	39%	14%	15%	597
Surinamers	34%	34%	13%	19%	318
Antillianen	39%	41%	10%	10%	48
Ghanezen	27%	27%	19%	27%	26

In 2006 was het electoraal potentieel van een migrantenpartij nog wat anders verdeeld. Toen gaven de Marokkaanse (zestien procent) en Surinaamse (negentien procent) en Antilliaanse (vijftien procent) respondenten het vaakst aan ooit op een migrantenpartij te willen stemmen. Deze percentages zijn in de afgelopen vier jaar gedaald. Bij de Turkse respondenten is het electoraal potentieel van een migrantenpartij juist iets gestegen.

Wanneer we de resultaten betreffende partijvoorkeuren overzien, valt op dat het gerealiseerde potentieel voor de meeste partijen tussen de 9 en 25 procent, behalve bij de VVD en de PVV, waar slechts 1-5% van hun potentiële kiezers ook daad werkelijk op heeft gestemd. We kunnen hieruit concluderen dat migrantengroepen weliswaar meestal links stemmen, maar dat er zich wel degelijk een meer rechts georiënteerde groep onder hen bevindt. Met name de VVD laat de mogelijkheid liggen om deze groep kiezers aan te spreken, wat mogelijk te maken heeft met de standpunten in het migratiedebat. Jammer genoeg ontbreken gegevens over het CDA.

8. Voorkeursstemmen

In de enquête werd de respondenten gevraagd aan te geven op welke kandidaat zij hadden gestemd. Op basis van deze gegevens valt op te maken of er door de verschillende etnische groepen gemiddeld vaak op kandidaten uit de eigen groep wordt gestemd, ook al staan zij niet bovenaan de lijst. Door van alle kandidaten voor de Amsterdamse gemeenteraadsverkiezingen de etniciteit vast te stellen was het mogelijk om na te gaan of en welke mate de verschillende migrantengroepen, zoals dat heet, ‘etnisch stemmen’. Dat wil zeggen dat een kiezer uit een bepaalde etnische groep een voorkeursstem uitbrengt op een kandidaat die tot de dezelfde etnische groep behoort.

Wanneer we kijken naar de gegevens in tabel 29 valt op dat er in alle etnische groeperingen voorkeursstemmen zijn uitgebracht op kandidaten met hun eigen etniciteit, mits deze optie tot de mogelijkheden behoorde. Nederlanders stemmen het meest op kandidaten met een Nederlandse etniciteit. De meeste kandidaten op de lijsten zijn Nederlands en bovendien stemmen veel kiezers op de lijsttrekker, en bijna alle lijsttrekkers waren Nederlands. Voor de Antillianen en Ghanезen was de mogelijkheid niet aanwezig te stemmen op Antilliaanse dan wel Ghanese kandidaten voor de gemeenteraad. Bij de grote partijen (PvdA, D66, GroenLinks, SP, CDA en VVD) stonden er dit jaar in totaal zeven Turkse kandidaten op de kieslijsten, alsook zeven Marokkaanse kandidaten en zeven Surinaamse kandidaten. Er stonden voor deze gemeenteraadsverkiezingen minder allochtone kandidaten op verkiesbare plaatsen dan vier jaar geleden. Zonder voorkeursstemmen zouden er vier allochtone kandidaten in de gemeenteraad zijn gekomen, maar door een groot aantal voorkeursstemmen voor Marcouch en Aadroun (beide PvdA) is het totaal aantal allochtone raadsleden op zes neergekomen. Dit betekent een afname van 40 procent ten opzicht van het aantal allochtone raadsleden in de vorige gemeenteraad. Het totaal aantal allochtone raadsleden in nieuwe gemeenteraad vormt dertien procent van de raad, terwijl ongeveer de helft van de Amsterdamse bevolking een niet-Nederlandse etniciteit heeft. Derhalve kan er vastgesteld worden dat er een disproportionele representatie van allochtone Amsterdammers bestaat.

Binnen de verschillende etnische groepen blijken de Turkse respondenten gemiddeld het vaakst op een kandidaat van Turkse afkomst te stemmen met 25 procent. Van de Marokkaanse respondenten stemde negentien procent op een kandidaat van Marokkaanse afkomst. De Surinaamse respondenten blijken het minst te stemmen op kandidaten met dezelfde etniciteit; twaalf procent van de Surinaamse respondenten deed dit.

Tabel 28: Voorkeursstemmen voor kandidaten met een bepaalde etniciteit per etnische groep

Etniciteit kandidaat Etniciteit kiezer	Nederlands	Turks	Marokkaans	Surinaams
Nederlands	93%	0%	6%	0%
Turks	71%	25%	4%	0%
Marokkaans	84%	1%	19%	0%
Surinaams	82%	1%	5%	12%
Antilliaans	87%	0%	2%	9%
Ghancees	91%	0%	3%	3%

In vergelijking met 2006 is de mate van etnisch stemmen ongeveer gehalveerd. Toen stemde nog 56 procent van de Turken, 40 procent van de Marokkanen en 19 procent van de Surinamers op kandidaten met dezelfde etniciteit. In 2006 heeft er ook een forse daling plaatsgevonden in de mate van etnisch stemmen ten opzichte van 2002. Of het etnisch stemmen verminderd is doordat er minder, of misschien minder interessant kandidaten op verkiesbare plaatsen op de lijsten stonden of dat de etnische afkomst van kandidaten voor stemmers een minder belangrijke factor is geworden, is moeilijk te bepalen.

Hieronder staat weergegeven welke kandidaten van elke etniciteit de meeste voorkeursstemmen ontvingen en van welke kiezers. Van de Turkse respondenten ontving Emre Ünver (PvdA) de meeste voorkeursstemmen van Turkse kiezers, namelijk 46 stemmen (tabel 30). Echter, dit is een absoluut getal, en als we kijken naar de relatieve aantallen zijn er andere Turkse kandidaten die meer voorkeursstemmen hebben ontvangen. Met relatief wordt bedoeld het percentage respondenten dat een voorkeursstem uitbracht op een Turkse kandidaat van het totale aantal Turkse respondenten dat op deze partij stemde. Van de Turkse kandidaten ontving Ahu Sahin (D66) relatief de meeste voorkeursstemmen van Turkse kiezers. Van alle Turkse

respondenten die op D66 hebben gestemd, heeft 39 procent een voorkeursstem uitgebracht op deze kandidaat. Birgul Dönmez (GroenLinks) ontving daarna de meeste voorkeursstemmen.

Tabel 29: Voorkeursstemmen per etnische groep voor kandidaten met een Turkse etniciteit

Etniciteit kandidaat	Partij Kandidaat	PvdA		GroenLinks		D66	SP	CDA
		Emre Ünver	Ahmet Olgun	Birgul Dönmez	Avni Turgut	Ahu Sahin	Esra Dede	Mourad Taimounti
Nederlanders	Absoluut	0	0	1	0	4	0	1
	Relatief	0%	0%	0%	0%	1%	0%	2%
Turken	Absoluut	46	15	14	1	22	8	3
	Relatief	19%	6%	23%	2%	39%	18%	75%
Marokkanen	Absoluut	1	3	0	0	4	1	0
	Relatief	0%	1%	0%	0%	6%	4%	7%
Surinamers	Absoluut	1	0	0	1	0	0	0
	Relatief	0%	0%	0%	2%	0%	0%	0%
Antillianen	Absoluut	0	0	0	0	0	0	0
	Relatief	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%

Leesvoorbeeld: van alle Turken die op de PvdA stemden, brachten 46 van hen een voorkeursstem uit op Emre Ünver, en 19 procent van de Turken die op de PvdA stemden, bracht een voorkeursstem uit op Emre Ünver

Emre Ünver (PvdA) ontving ook in relatieve termen een substantieel aantal Turkse voorkeursstemmen, namelijk van negentien procent van de Turkse respondenten die op de PvdA hebben gestemd.

In het geval van de Marokkaanse kandidaten ontving Ahmed Marcouch (PvdA) absoluut het grootste aantal voorkeursstemmen (tabel 31). Het is dan ook dankzij het grote aantal voorkeursstemmen dat deze kandidaat, die oorspronkelijk op de 29^e plaats op de kieslijst stond, toch een zetel in de gemeenteraad heeft kunnen verwerven. Van de Marokkaanse respondenten ontving Marcouch 65 voorkeursstemmen, wat in relatieve zin erop neerkomt dat dertien procent van de Marokkaanse respondenten die op de PvdA stemde een voorkeursstem uitbracht op deze kandidaat. Opvallend in het geval van deze kandidaat is dat het aantal Nederlanders dat een voorkeursstem op Marcouch uitbracht ook erg groot is, 61 Nederlandse respondenten deden dit. Hiermee heeft veertien procent van het aantal Nederlandse respondenten dat op de PvdA stemde een voorkeursstem uitgebracht op de voormalige stadsdeelvoorzitter van Slotervaart.

Tabel 30: Voorkeursstemmen per etnische groep voor kandidaten met een Marokkaanse etniciteit

Etniciteit kandidaat	Partij Kandidaat	PvdA			GroenLinks			D66
		Iman Akel	Mohamed Aadroun	Ahmed Marcouch	Fenna Ulicki	Yasemine Bagdadi	Tofik Dibi	Choho Abduleheb
Nederlanders	Absoluut	1	1	61	17	1	5	0
	Relatief	0%	0%	14%	6%	0%	2%	0%
Turken	Absoluut	3	4	9	2	0	0	0
	Relatief	1%	2%	4%	3%	0%	0%	0%
Marokkanen	Absoluut	9	26	65	6	6	12	5
	Relatief	2%	5%	13%	10%	10%	19%	7%
Surinamers	Absoluut	1	2	10	2	0	3	0
	Relatief	1%	1%	4%	4%	0%	4%	0%
Antillianen	Absoluut	0	0%	0	1	0	0	0
	Relatief	0%	0%	0%	8%	0%	0%	0%

Dit geeft aan dat Marcouch niet alleen erg populair was bij een deel van de Marokkaanse kiezers, maar dat ook een substantieel deel van de autochtone Amsterdammers werd aangesproken door deze kandidaat. Hoewel ook Mohamed Aadroun (PvdA) met voorkeursstemmen in de gemeenteraad terecht is gekomen, is dit niet terug te zien in het aantal Marokkaanse respondenten dat een voorkeursstem op deze kandidaat heeft uitgebracht.

Van de Marokkaanse respondenten ontving Tofik Dibi (GroenLinks) relatief de meeste voorkeursstemmen. Negentien procent van de Marokkaanse respondenten die op GroenLinks stemden brachten een voorkeursstem uit op dit Tweede Kamerlid.

Tabel 31: Voorkeursstemmen per etnische groep voor kandidaten met een Surinaamse of Antilliaanse etniciteit

Etniciteit kandidaat	Partij Kandidaat	PvdA			GroenLinks	D66	VVD D66	
		Narish Pansan	Peggy Burke	Robby Rijssel	Iwan Leeuwin	Shanta Singh	Brian Benjamin	Kartinie Martowirono
Nederlanders	Absoluut	0	0	0	0	0	1	0
	Relatief	0%	0%	0%	0%	0%	1%	0%
Turken	Absoluut	0	0	0	0	0	0	0
	Relatief	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Marokkanen	Absoluut	1	0	0	0	0	0	0
	Relatief	0%	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Surinamers	Absoluut	7	16	4	15	1	0	0
	Relatief	4%	8%	2%	22%	3%	0%	0%
Antillianen	Absoluut	2	1	0	1	0	0	0
	Relatief	9%	4%	0%	8%	0%	0%	0%

Van de verschillende etnische groepen brengen de Surinamers de minste voorkeursstemmen uit op Surinaamse kandidaten (tabel 32). Iwan Leeuwijn (GroenLinks) ontving relatief de meeste voorkeursstemmen, namelijk 22 procent van de Surinaamse kandidaten die op GroenLinks stemden, brachten een voorkeursstem uit op deze kandidaat. Van de Surinaamse PvdA kandidaten ontving Peggy Burke de meeste voorkeursstemmen.

Het aantal allochtonen dat op een verkiesbare plaats op de lijsten van de partijen stond was bij deze gemeenteraadsverkiezingen zeer laag. Het aantal mensen wat op een kandidaat stemt uit de eigen etnische groep is ook omlaag gegaan. Wanneer we de kandidaten van alle etnische groepen vergelijken, heeft Ahmed Marcouch de meeste voorkeursstemmen gekregen, maar niet alleen van Marokkanen, ook van Nederlanders. Ahmed Marcouch en Fenna Ulicki zijn de enige etnische kandidaten die ook Nederlandse stemmen trekken. De andere kandidaten kregen voornamelijk uit hun eigen etnische groep.

9. Politiek vertrouwen

Zoals in hoofdstuk 2 is aangegeven, zou een hoog politiek vertrouwen kunnen leiden tot een hogere opkomst. Daarom werd dit onderwerp in het onderzoek opgenomen. In dit hoofdstuk bespreken we eerst het politiek vertrouwen op zich, en dan in relatie tot opkomst en stemgedrag. In onze enquête vroegen wij de respondenten antwoord te geven op de volgende vraag: ‘In hoeverre heeft u er vertrouwen in dat de politiek rekening houdt met alle Amsterdammers?’ De antwoordcategorieën waren als volgt geformuleerd: ‘heel veel vertrouwen’, ‘redelijk veel vertrouwen’, ‘redelijk weinig vertrouwen’, ‘heel weinig vertrouwen’ en ‘weet niet’. In de resultaten zoals weergegeven in de tabel zijn de categorieën ‘heel veel vertrouwen’ en ‘redelijk veel vertrouwen’ samengevoegd tot één categorie ‘vertrouwen’. De categorie ‘geen vertrouwen’ is tot stand gekomen door samenvoeging van de categorieën ‘redelijk weinig vertrouwen’ en ‘heel weinig vertrouwen’.

Wanneer we de resultaten in tabel 32 bekijken valt op dat Nederlandse en Ghanese respondenten meer vertrouwen hebben dan respondenten uit de andere groepen. Van de Nederlanders geeft 59 procent heel veel of redelijk veel vertrouwen te hebben, van de Ghanezen 63 procent. Van de andere etnische groepen hebben de Turkse respondenten het minste vertrouwen.

Tabel 32: Mate waarin verschillende etnische groepen aangeven vertrouwen te hebben

Mate van vertrouwen	Vertrouwen	Geen vertrouwen	Weet niet	<i>n (100%)</i>
Etniciteit				
Nederlanders	59%	37%	5%	1586
Turken	37%	48%	15%	416
Marokkanen	47%	43%	10%	654
Surinamers	54%	37%	9%	366
Antillianen	46%	48%	6%	52
Ghanezen	63%	26%	11%	35

In deze groep heeft maar 37 procent heel veel of redelijk veel vertrouwen, tegenover 48 procent van de Turkse respondenten die heel weinig of redelijk weinig vertrouwen hebben. Bij Turken en Antillianen is het aantal respondenten zonder vertrouwen groter

dan het aantal met vertrouwen. Bij Surinamers en Marokkanen is het aantal mensen met vertrouwen groter dan het aantal mensen zonder vertrouwen.

In 1999 constateerden Fennema en Tillie (1999) op basis van een survey in Amsterdam – onafhankelijk van de verkiezingen gehouden - dat Turken het grootste politieke vertrouwen (64 procent) hadden, gevolgd door de Marokkanen (40 procent), dan de Surinamers (39 procent) en tenslotte de Antillianen (25 procent). Van de Nederlanders had toen 59 procent een hoge score op politiek vertrouwen. Maar politiek vertrouwen werd destijds door Fennema en Tillie niet exact hetzelfde geoperationaliseerd als hier, het werd namelijk gedefinieerd als vertrouwen in politieke partijen, de gemeenteraad en de Amsterdamse ambtenaren. De vraag die wij gebruiken heeft een andere ondertoon, want vraagt naar de mate van vertrouwen in de wijze waarop de politiek tegemoet komt aan de wensen en belangen van alle Amsterdammers. De vraag is dus gericht op een specifiek onderdeel van vertrouwen, en niet op vertrouwen in partijen, de gemeenteraad en ambtenaren in het algemeen. Echter vergelijking tussen deze cijfers geeft wel een indicatie.

De resultaten in 2010 laten zien dat de volgorde veranderd is. Uit onderhavig onderzoek blijkt dat de Turkse respondenten juist het minste politiek vertrouwen hebben van alle etnische groepen met 37 procent, terwijl Marokkanen (47 procent) en Antillianen (46 procent) een middenpositie innemen en Surinamers het meeste vertrouwen hebben (54 procent). We volstaan met de conclusie dat Turkse kiezers kritischer zijn geworden, en Surinaamse en Antilliaanse kiezers minder kritisch.

9.1 Politiek vertrouwen en opkomst

In tabel 33 is het politiek vertrouwen van vier groepen naast hun opkomstcijfers gezet. Waar Turken de hoogste opkomst hebben, hebben zij het laagste politieke vertrouwen. Surinamers daarentegen hebben de laagste opkomst maar het hoogste politieke vertrouwen. Marokkanen bekleden op beide indicatoren de middenpositie. Er is dus geen directe relatie tussen politiek vertrouwen en het opkomstcijfer.

Tabel 33: Politiek vertrouwen en opkomstpercentages voor vier etnische groepen in 2010

Etniciteit	Wel Vertrouwen	Opkomst in 2010
Turken	37%	44%
Marokkanen	47%	38%
Surinamers	54%	26% *
Antillianen	46%	

* De opkomstcijfers zijn alleen beschikbaar voor Surinamers en Antillianen als een categorie, waarbij het aantal Surinamers aanzienlijk groter was dan het aantal Antillianen.

9.2 Politiek vertrouwen en partijkeuze

Wanneer we kijken naar het partijkeuze in relatie tot de mate waarin de respondenten vertrouwen hebben geuit vallen een aantal zaken op. Bij de autochtone respondenten valt op dat er door Nederlanders die wel vertrouwen hebben meer op de Amsterdamse bestuurderspartijen PvdA en GroenLinks wordt gestemd dan door de Nederlanders die geen vertrouwen hebben. Vooral in het geval van de PvdA is dit verschil fors. Ook op D66 wordt door Nederlandse respondenten vaker gestemd dan door Nederlandse respondenten zonder vertrouwen. Nederlanders zonder vertrouwen stemmen vaker op de VVD en de SP.

In het geval van de allochtone respondenten wordt er ook minder op de PvdA gestemd wanneer er minder vertrouwen is, net als het geval is bij de Nederlanders. Er wordt echter door de Turken, Marokkanen en Surinamers vaker op GroenLinks gestemd wanneer er minder vertrouwen is. Bij de Antillianen blijft dit percentage gelijk. D66 en de SP krijgen in alle etnische groepen meer stemmen naarmate het vertrouwen afneemt. De allochtone kiezer zonder vertrouwen lijkt kortom eerder geneigd af te wijken van de PvdA en te stemmen op een andere partij. Waar de Nederlandse kiezer zonder vertrouwen ook uitwijkt naar de VVD, doet de allochtone kiezer dit niet. Deze is eerder geneigd op een andere linkse partij te stemmen wanneer wordt afgestapt van de PvdA. Rechtse partijen zijn voor de meeste allochtone kiezers, zowel met als zonder vertrouwen, niet vaak een optie.

Tabel 34: Partijkeuze per etnische groep naar mate van vertrouwen

Partijkeuze Etniciteit		PvdA	D66	GroenLinks	SP	CDA	VVD	TON	Overig	<i>n</i> (100%)
Nederlanders	Vertrouwen	36%	19%	21%	5%	3%	11%	1%	5%	924
	Geen vertrouwen	15%	16%	15%	16%	3%	19%	2%	13%	569
Turken	Vertrouwen	59%	13%	17%	10%	0%	1%	0%	0%	150
	Geen vertrouwen	52%	15%	17%	12%	2%	1%	1%	1%	195
Marokkanen	Vertrouwen	78%	11%	7%	3%	0%	1%	0%	1%	307
	Geen vertrouwen	70%	10%	12%	6%	0%	1%	0%	1%	275
Surinamers	Vertrouwen	59%	7%	15%	6%	1%	6%	0%	7%	199
	Geen vertrouwen	46%	12%	21%	7%	2%	5%	1%	7%	134
Antillianen	Vertrouwen	54%	8%	25%	0%	0%	4%	4%	4%	24
	Geen vertrouwen	28%	20%	24%	16%	0%	0%	0%	12%	25

10. Verklaringen voor opkomst en partijvoorkeur

Sinds de gemeenteraadsverkiezingen van 1986 is er elke vier jaar onderzoek gedaan naar opkomst en partijkeuze van migranten in verschillende Nederlandse steden. Vanaf de gemeenteraadsverkiezingen van 1994 is dit onderzoek uitgevoerd in Amsterdam. In dit hoofdstuk wordt naar verklaringen gezocht voor trend in de belangrijkste resultaten vanaf 1994 met betrekking tot opkomst en stemgedrag.

10.1 Verklaringen voor opkomst

In de opkomstcijfers sinds 1994 is geen constante lijn te herkennen (tabel 35). De totale opkomst van de gemeente Amsterdam schommelt ook behoorlijk, maar vooral sinds de verkiezingen van 2002 zweeft het totale opkomstpercentage zo rond de 50 procent. Bij Turken en Marokkanen zien we grote verschillen in de opkomstpercentages, met een dieptepunt in 2002. Nog steeds hebben Turken de hoogste opkomst van de onderzochte etnische groepen, maar hij daalde tussen 2006 en 2010, terwijl de Marokkaanse opkomst sinds 2002 steeds is gestegen.

Tabel 35: Opkomstpercentages voor vier etnische groepen bij de Amsterdamse gemeenteraadsverkiezingen voor de periode 1994 - 2010

Jaar Etniciteit	Paars I en Paars II *			Na opkomst Fortuyn	
	1994	1998	2002	2006	2010
Turks	67%	39%	30%	51%	44%
Marokkaans	49%	23%	22%	37%	38%
Surinaams/Antilliaans	30%	21%	26%	26%	26%
Totale opkomst gemeente	56,8%	45,7%	47,8%	50,8%	51,3%

* De kabinetten onder leiding van minister president Kok van 1994-1998 en 1998-2002 gevormd door PvdA, VVD en D66, worden Paars genoemd. Op 6 maart 2002 vonden de gemeenteraadsverkiezingen plaats, twee maanden voor de moord op Pim Fortuyn (6 mei 2002) en voor de nationale verkiezingen van 15 mei 2002. De invloed van Fortuyn is dus pas merkbaar in de opkomstcijfers van de gemeenteraadsverkiezingen van 2006.

De opkomst van de Surinamers en Antillianen fluctueert minder en is sinds 2002 gelijk gebleven: met 26 procent participeren deze groepen het minst.

In hoofdstuk 2 hebben we twee verklaringen genoemd voor de verschillen in opkomst tussen de etnische groepen. De eerste verklaring was dat de etnische gemeenschappen verschillen in hun interne samenhang of *civicness*. Een etnische groep met een sterk intern organisatienetwerk participeert het meest in het politieke proces. Dat de mate van *civicness* van een etnische groep met haar opkomstcijfers samenhangen, lijkt opnieuw bevestigd. Zowel de *civicness* als de opkomst van Turken bij verkiezingen is het hoogst. De interne netwerken in de Surinaamse gemeenschap zijn nog steeds zwak, en de opkomst ook. De recente lichte verbetering in het netwerk van Marokkanen, en de lichte verslechtering in het netwerk van Turken lopen parallel aan de opkomststijging bij Marokkanen opkomstdaling bij Turken. De opkomststijging van Marokkanen is echter veel hoger dan men op basis van het netwerk zou verwachten.

De tweede verklaring die we in hoofdstuk 2 noemden, lijkt hier dus doorheen te spelen. De opkomst van zowel Turken als Marokkanen was voor het omslagpunt in 2006 gemiddeld lager dan daarna. Mogelijk spelen hier effecten van de verscherping van het integratiedebat sinds Fortuyn. In de eerste verkiezingen na de 'Fortuynrevolte' zijn de opkomstcijfers van zowel de Turken als Marokkanen erg toegenomen. Naarmate de tijd vorderde kregen vooral de Marokkanen het stigma van niet-integrerende bevolkingsgroep op zich gedrukt. Een aantal incidenten hebben verder bijgedragen aan deze beeldvorming. Zo benoemde toenmalig wethouder Rob Oudkerk de Amsterdamse Marokkaanse jongeren als 'kutmarokkanen' in een privé gesprek met burgemeester Job Cohen. Ook was de dader van de aanslag op Theo van Gogh, Mohammed B., een Marokkaan. Later, in de debatten georganiseerd in het kader van de landelijke verkiezingen op 9 juni 2010 heeft PVV lijsttrekker Geert Wilders het stelselmatig over 'Marokkaans tuig' dat de boel 'verziekt'. In het integratiediscours lijkt de focus dus langzaam maar zeker meer te zijn gaan liggen op de Marokkanen dan op andere etnische groepen in Nederland. Het lijkt zeer wel mogelijk dat deze ontwikkelingen eraan bijgedragen hebben dat de Marokkaan tijdens afgelopen verkiezingen zelfs nog in iets hogere mate zijn opgekomen dan tijdens de verkiezingen van 2006. De 'nood' in de Turkse gemeenschap om, letterlijk, hun stem te laten horen, is wat afgenomen, omdat zij als groep minder dan de Marokkanen in negatieve zin werden genoemd bij bespreking van het integratievraagstuk.

In hoeverre beïnvloed ook politiek vertrouwen de opkomstcijfers? De resultaten in hoofdstuk 9 lieten wel zien dat Turken de hoogste opkomst hebben, maar het laagste politieke vertrouwen. Surinamers daarentegen hebben de laagste opkomst maar het hoogste politieke vertrouwen. Marokkanen bekleeden op beide indicatoren de middenpositie. Er is dus geen directe relatie tussen politiek vertrouwen en de opkomst. Wel zijn er tussen 1999 en 2010 veranderingen opgetreden in de mate van politiek vertrouwen van de etnische groepen. Turkse respondenten kregen sinds 1999 veel minder politiek vertrouwen, Marokkanen en Antillianen kregen een middenpositie en Surinamers kregen meer politiek vertrouwen. Het lijkt er dus op dat politiek vertrouwen wel beïnvloed is door het politieke debat over migranten. Marokkanen lijken door het politieke debat meer geneigd om te gaan stemmen, maar Turken stemmen ondanks hun lage politieke vertrouwen. Zoals Berger (2010) na haar conceptueel veel gedetailleerder studie opmerkte, is de relatie tussen vertrouwen in de politiek en stemgedrag niet rechtlijnig en gecompliceerder dan deze op het eerste gezicht lijkt. Om enige valide en betrouwbare uitspraken te kunnen met betrekking tot een dergelijke verklaring, zou er diepgaander geïnterviewd moeten worden onder wel en niet vertrouwende personen naar hun drijfveren om politiek te participeren.

Onze conclusie luidt dus dat *civiness* zeker van invloed is op de opkomst, vooral bij Turken, en dat het politieke debat vooral Marokkanen gestimuleerd heeft om te gaan stemmen.

10.2 Verklaringen voor partijkeuze

We kijken hier achtereenvolgens naar de sociologische en de economische benadering die we in hoofdstuk 2 hebben beschreven, om te zien of zij de partijkeuze van migranten tijdens de afgelopen verkiezingen (mede) kunnen verklaren. De sociologische verklaring ging er van uit dat migranten vanuit groepslidmaatschap hun partij kiezen (klasse, etnisch of als categorie), terwijl de economische verklaring er vanuit gaat dat men iemand kiest waarvan men persoonlijk voordeel verwacht, zoals een kandidaat uit de eigen etnische groep.

De resultaten van de gemeenteraadsverkiezingen van 2010 staven in grote lijnen de conclusie van Michon, Tillie en Van Heelsum (2007) dat klasse, de eerste factor uit de sociologische benadering, niet in sterke mate de partijkeuze bepaalt. Ook al horen de grote immigrantengroepen veelal niet tot de hogere klassen en stemmen zij overwegend links, toch is er ook een electoraal potentieel voor bijvoorbeeld de VVD. De afgenomen steun voor de VVD sinds 1998, terwijl er wel electoraal potentieel voor die partij blijft bestaan, wijst in de richting dat klasse niet de enige reden voor het stemgedrag kan zijn. Het tweede element van de sociologische verklaring, dat alleen op een partij zou worden gestemd die uitdrukkelijk aan een etnisch kenmerk appeleert, verklaart bijna niets. Steun voor een etnisch georiënteerde politieke partij was in het geheel afwezig; er nam tijdens afgelopen gemeenteraadsverkiezingen geen partij deel die zich expliciet profileerde met een etnische oriëntatie, maar stemden migranten veel op PvdA en GroenLinks. Het CDA en de rechtse partijen vonden weinig steun bij de verschillende migrantengroepen.

Deze trend lijkt het best te verklaren met het derde element van de sociologische verklaring, dat ‘ras’, of in het Nederlandse geval de categorisering in allochtoon-autochtoon de partijkeuze in sterke mate heeft bepaald. Men zou dit een antiracisme strategie van de allochtone kiezers kunnen noemen: zij stemmen in mindere mate op de partijen die de tegenstelling allochtoon-autochtoon benadrukken. Ook het stemmen op D66 kunnen we op deze manier verklaren. Meer dan in eerdere verkiezingen is er door de verschillende etnische groepen op D66 gestemd. D66 moet beschouwd worden als een middenpartij die ideologisch wat rechtser georiënteerd is dan de PvdA en GroenLinks. Echter, de verkiezingsleus van D66 was “Anders Ja”, wat heeft moeten benadrukken dat D66 een tolerante, progressieve partij is. Partijleider Pechtold viel Wilders regelmatig aan, en met betrekking tot het thema immigratie en integratie is D66 ‘linkser’ dan op sociaaleconomisch terrein, in de zin dat deze partij een relatief open houding heeft naar migranten en in het integratiedebat de culturele verschillen tussen migranten en Nederlanders niet zo sterk aanzet als sommige rechtse partijen doen. Daardoor kan D66, met als criterium antiracisme strategie, ingedeeld worden in hetzelfde rijtje als de PvdA en GroenLinks, bij de linkprogressieve partijen die opkomen voor de positie van etnische groepen.

Met betrekking tot het stemmen op iemand uit de eigen etnische groep (de economische benadering) als verklaring van partijkeuze van migranten, lijkt een trend

waarneembaar dat etniciteit van kandidaten een minder belangrijke rol is gaan spelen. Ten opzichte van de 2006 heeft er tijdens afgelopen raadsverkiezingen wederom een daling plaatsgevonden in de mate van etnisch stemmen bij alle etnische groepen. Van de Turkse respondenten bracht nog 25 procent een voorkeursstem uit op een Turkse kandidaat, terwijl dat in 2006 nog 50 procent was. Van de Marokkaanse respondenten bracht nu 19 procent een voorkeursstem uit op een Marokkaanse kandidaat tegenover 40 procent in 2006. Alleen bij de Surinamers is het percentage dat een voorkeursstem uitbracht op een Surinaamse kandidaat ongeveer gelijk gebleven, namelijk van elf procent in 2006 naar twaalf procent tijdens de afgelopen verkiezingen.

Daarbij moet vermeld worden dat er tijdens de afgelopen verkiezingen maar weinig allochtone kandidaten op verkiesbare plaatsen op de kieslijsten stonden en er voor de allochtone kiezer ook minder verschillende mogelijkheden waren om te stemmen op een kandidaat met dezelfde etniciteit. Dit afgenomen aanbod van etnische kandidaten hoeft echter niet de verklaring te zijn voor de afname van etnisch stemmen door de verschillende bevolkingsgroepen. De afname van etnisch stemmen kan erop duiden dat ideologische en andere strategische motieven belangrijker worden voor migranten bij de selectie van een partij of kandidaat. Ook is het mogelijk dat de specifieke kandidaten om een of andere reden niet interessant genoeg waren.

11. **Samenvatting**

In dit onderzoeksrapport werd verslag gedaan van de resultaten van een onderzoek naar opkomst en partijvoorkeur van migranten tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 3 maart 2010 in de gemeente Amsterdam. In deze conclusie worden de belangrijkste bevindingen achtereenvolgens gepresenteerd, met betrekking tot opkomst, partijkeuze en verklaringen voor ontwikkelingen hierin.

Alleen bij de Turkse kiezers is een daling van de opkomst waarneembaar; van deze groep ging tijdens afgelopen verkiezingen 44 procent naar de stembus, terwijl dit percentage in 2006 nog 51 procent bedroeg. De opkomst van de Marokkanen is met één procent gestegen naar 38 procent en de opkomst van de gecombineerde groep Surinamers/Antillianen is gelijk gebleven als in 2006 en 2002 met 26 procent.

De partijkeuze van de migranten is gecentreerd rond partijen die zich links op het politieke spectrum bevinden. Vooral de PvdA ontvangt een aanzienlijke steun van allochtone kiezers. Van de onderzochte etnische groepen stemden de Ghanezen het meest op de PvdA met 89 procent, gevolgd door de Marokkanen (74 procent), de Turken (58 procent), de Surinamers (54 procent) en tenslotte de Antillianen (43 procent). In alle etnische groepen, de Antillianen uitgezonderd, is door een meerderheid op de sociaaldemocraten gestemd. Andere populaire partijen onder migranten waren GroenLinks en D66. Op rechtse partijen als het CDA, de VVD en TON is door allochtone kiezers in zeer beperkte mate gestemd.

Wanneer we kijken naar de partijkeuze in combinatie met bepaalde kenmerken zoals, leeftijd, generatie en opleidingsniveau levert dat de volgende resultaten op. Wanneer de partijkeuze wordt gecombineerd met leeftijd is er een leeftijdseffect waarneembaar. Jongere kiezers stemmen gevarieerder dan oudere kiezers, en lijken meer op Nederlandse jongeren dan oudere kiezers op Nederlandse ouderen. Wij kunnen dit opvatten als politieke integratie, in de zin dat het stemgedrag meer op elkaar gaat lijken. Zij stemmen op de PvdA, GroenLinks, D66 en de SP. De oudere kiezers stemmen in grote mate op de PvdA. Dit geldt voor alle etnische groepen, ook voor de Nederlanders. Alleen onder de Turkse respondenten is deze trend niet zo sterk aanwezig. De vergelijking tussen de eerste en tweede generatie migranten levert

eenzelfde soort beeld op. Tweede generatie allochtonen stemmen gevarieerder dan eerste generatie allochtonen, en eerste generatie allochtonen stemmen in grotere mate op de PvdA.

Met betrekking tot partijkeuze en opleidingsniveau valt op dat er door hoger opgeleiden meer zijn op verschillende partijen wordt gestemd, en dat er door allochtone lager opgeleiden vooral veel op de PvdA wordt gestemd. Vooral voor GroenLinks en D66 geldt dat de populariteit stijgt naarmate het opleidingsniveau toeneemt.

De vergelijking van de partijkeuze in 2010 met de partijkeuze van 2006 levert de volgende resultaten op. In vergelijking met eerdere gemeenteraadsverkiezingen van 2006 – die sterk gedomineerd werden door de PvdA - valt op dat het percentage respondenten dat op de PvdA heeft gestemd in alle etnische groepen weer is gedaald. De daling is het grootste bij de Turkse respondenten namelijk van 87 procent in 2006 naar 58 procent in 2002. Ook de Surinamers hebben in veel mindere mate op de sociaaldemocraten gestemd. In 2006 stemde nog 82 procent van het Marokkaanse electoraat tegenover 54 procent in 2010. Het percentage Marokkaanse PvdA stemmers is maar een fractie gedaald, van 77 procent in 2006 naar 74 procent in 2010. De Antillianen hebben tijdens alle onderzochte verkiezingen in minder overweldigende mate op de PvdA gestemd, maar ook het percentage Antilliaanse PvdA stemmers in 2010 (43 procent) is gedaald ten opzichte van 2006 (58 procent).

Het electoraal potentieel van de verschillende politieke partijen is het maximaal aantal stemmen wat de partijen zouden kunnen krijgen. Het electoraal potentieel van de PvdA in alle migrantengroepen is het grootst, daarna is de bereidheid om op GroenLinks te stemmen het grootst. In vergelijking met 2006 is het electoraal potentieel van D66 in de verschillende etnische groepen het meest gegroeid. De voorkeur voor VVD en CDA onder migranten is al een aantal verkiezingen veel lager dan in 1994 en 1998. Het electoraal potentieel van de VVD onder migranten is echter het meest onderbenut van alle partijen. Er zijn migranten die overwogen hebben om op de VVD te stemmen, maar dit niet gedaan hebben. De PVV heeft weinig electoraal potentieel in migrantengroepen, wat geen verrassende uitkomst mag heten.

De mate van ‘etnisch stemmen’, waarbij kiezers stemmen op een kandidaat uit hun eigen etnische groep, is in alle etnische groepen afgenomen net zoals het geval was in 2006. Van de verschillende migrantengroepen stemmen de Turken het meest op iemand uit hun eigen etnische groep (25 procent), tegenover 19 procent van de

Marokkaanse respondenten en 12 procent van de Surinaamse respondenten. In 2006 waren deze percentages nog respectievelijk 56 procent, 40 procent en 19 procent. De factor etniciteit lijkt voor migranten dus een steeds minder belangrijke rol te gaan spelen in de selectie van partij en kandidaat.

In dit onderzoek naar stemgedrag van migranten tijdens gemeenteraadsverkiezingen is voor het eerst een vraag over politiek vertrouwen opgenomen. Uit de resultaten blijkt dat migranten uit de grote etnische groepen minder vertrouwen hebben in de politiek dan Nederlanders. Van de Nederlandse respondenten geeft 59 procent aan wel vertrouwen te hebben en 37 procent geen vertrouwen. Van de verschillende etnische groepen hebben de Turkse respondenten het minste vertrouwen, namelijk slechts 37 procent geeft aan vertrouwen te hebben, tegenover 48 procent dat geen vertrouwen heeft. Na de Turken hebben de Antillianen het minste vertrouwen (46 procent vertrouwen), daarna de Marokkanen (47 procent vertrouwen) en de Surinamers (54 procent vertrouwen).

Vertrouwen is niet direct gerelateerd aan opkomst: de groep met het minste vertrouwen (Turken) heeft het hoogste opkomstcijfer, en de groep met het meeste vertrouwen (Surinamers) heeft het laagste opkomstcijfer.

Wanneer we vertrouwen relateren aan partijkeuze blijkt daar wel een relatie. Door respondenten met veel politiek vertrouwen wordt vaker op de besturende PvdA gestemd dan door respondenten met weinig politiek vertrouwen. Door respondenten met weinig vertrouwen wordt over het algemeen vaker op GroenLinks, D66 en de SP gestemd, hoewel GroenLinks toch ook in het stadsbestuur heeft gezeten de afgelopen vier jaar. Nederlanders zonder vertrouwen stemmen minder op GroenLinks dan Nederlanders met vertrouwen.

Tenslotte gingen we op zoek naar verklaringen voor de opkomst en partijvoorkeur van migranten. Met betrekking tot de opkomst van migranten kunnen we concluderen dat de eerder gehanteerde verklaring voor verschillen in de opkomst van verschillende etnische groepen – *civiness* – nog steeds opgaat, hoewel het niet langer de enige afdoende verklaring vormt. Groepen met een hoge mate van *civiness* dat wil zeggen, een sterk interne netwerk zouden een hoger opkomstcijfer hebben (Fennema & Tillie, 1999). Maar de opkomst van Turken, de groep met grootste mate van *civiness*, blijkt in 2010 wel licht gedaald ten opzichte van 2006, terwijl de opkomst van de

Marokkanen juist is gestegen. De opkomst van de Surinamers en Antillianen is tijdens de afgelopen drie raadsverkiezingen op hetzelfde lage niveau blijven steken.

Onze verklaring hiervoor is dat er sinds de 'Fortuynrevolte' rond 2002 een verandering heeft plaatsgevonden in de stemmotieven, die invloed heeft gehad op de opkomst van bepaalde etnische groepen. Bij de eerste gemeenteraadsverkiezingen sinds deze omslag, in 2006, is de opkomst van zowel de Turken als Marokkanen namelijk aanzienlijk gestegen. Door het aanzwengelen van het integratiedebat en de wijze waarop dit debat zich door de jaren sindsdien heeft ontwikkeld past het is het niet ondenkbaar dat de groepen waarover het gaat voor zichzelf willen opkomen, onder andere door te gaan stemmen. Marokkanen, nog meer dan Turken, worden vaak in negatieve zin genoemd in het integratiedebat en dit kan verklaren waarom de opkomst van deze groep is gestegen tegenover een daling van de Turkse opkomst. Dat Turken en Marokkanen een laag politiek vertrouwen hebben, terwijl het politiek vertrouwen van Surinamers veel hoger is, kan mede verklaren dat vooral Turken en Marokkanen zich niet gerepresenteerd voelen.

Om partijkeuze te verklaren, zijn er door Tillie (1998) twee benaderingen onderscheiden, de sociologische en de economische. Uit het sociologische model blijkt dat de mate waarin partijen zich profileren als 'antiracistisch', wat in de Nederlandse context wil zeggen, dat de partij niet op de tegenstellingen tussen allochtoon en autochtoon hamert, een belangrijke factor is in de partijkeuze van migranten. Migrantengroepen hebben op partijen gestemd die gekwalificeerd kunnen worden als linksprogressief (PvdA en GroenLinks) of maar in mindere mate op D66. Hoewel er electoraal potentieel is voor de VVD, is daar niet op gestemd.

Het economisch model voorspelt dat kiezers zoeken naar iemand die hun persoonlijk voordeel kan verschaffen, bijvoorbeeld een kandidaat uit de eigen etnische groep. Het stemmen op kandidaten die laag op de kieslijsten staan, maar tot de eigen etnische groep behoren is afgenomen ten opzichte van vorige verkiezingen. We constateren een dalende trend, maar er waren ook wel erg weinig kandidaten uit de etnische groepen op verkiesbare plaatsen, dus een harde conclusie is hier niet over te trekken. De twee populairste kandidaten, Marcouch en Ulicki trokken ook veel stemmen van Nederlanders. Wanneer we de reden voor het afnemende etnisch stemmen willen achterhalen, is diepgaander onderzoek naar de motieven van de kiezers nodig.

Het sociologisch model verklaart de partijkeuze dus in sterkere mate dan het economische model.

Tot Slot

Wat zeggen onze resultaten over de politieke integratie van migranten? Ten eerste blijft de opkomst van de autochtone Amsterdammers 7% hoger dan de opkomst van Turken, 13% hoger dan van Marokkanen, en 25% hoger dan van Surinamers en Antillianen. Dat de opkomst laag is, is niet goed voor het democratisch proces, want deze groepen zijn daarmee minder vertegenwoordigd in de Amsterdamse Raad. Ook het feit dat er zo weinig raadsleden uit allochtone groepen op verkiesbare plaatsen stonden, is niet goed voor hun vertegenwoordiging in het politiek proces.

Voor de partijen wordt duidelijk dat zij met het benadrukken van de tegenstelling allochtoon-autochtoon potentiële kiezers uit migrantengroepen van zich verwijderen. Wanneer de partijen zich op dit punt neutraler zouden opstellen, zou de verdeling van allochtone kiezers waarschijnlijk meer op dat van Nederlanders gaan lijken.

Dat het politiek vertrouwen van Turken en Marokkanen lager is dan van autochtone Amsterdammers en Surinamers en Ghanezen lijkt aan deze discussie gerelateerd. Om bepaalde groepen kiezers niet te vervreemden, lijkt het daarom beter voor het democratisch proces, wanneer de partijen zich ten aanzien van de tegenstelling autochtoon-allochtoon neutraal opstellen.

Literatuur

- Berger, M. (2010) *Politiek burgerschap van migranten in Berlijn De weerbarstige effecten van sociaal kapitaal op de integratie van Turken, Italianen, Russische Joden en Aussiedler*, Amsterdam: Proefschrift UvA.
- Brassé , P. & C. Huinder (2010) *Opkomst en stemgedrag van Nieuwe Nederlanders. Gemeenteraadsverkiezingen 2010*. Utrecht: Forum. Laatst geraadpleegd op 10-03-2010, via:
<http://www.forum.nl/LinkClick.aspx?fileticket=x5gGaXj3ZcA%3D&tabid=38>
- Brug, W. van der, M. Fennema, S. van Heerden & S. de Lange (2009) “Hoe heeft het integratiedebat zich in Nederland ontwikkeld?”, *Migrantenstudies*, 25 (3): 198-220.
- Buijs, F. & J. Rath (1986) “De stem van migranten en werklozen. De gemeenteraadsverkiezingen van 19 maart 1986 te Rotterdam”. Leiden: Universiteit Leiden Centre for the Study of Social Conflicts (COMT).
- Fennema, M. & J. Tillie (1999) “Political participation and political trust in Amsterdam: civic communities and ethnic networks”. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 25 (4): 703-726
- Fennema, M. & J. Tillie (2001) “Civic community, Political Participation and Political Trust of Ethnic Groups”. *Connections*, 24 (1): 26-41.
- Heelsum, A. van (2001) “Political Participation of Migrants in the Netherlands”. *Paper for the Metropolis Conference, 26-30 November 2001 in Rotterdam*. Amsterdam: Institute for Migration and Ethnic Studies.
- Heelsum, A. van (2006) “Turn out and party choice in the local elections in the Netherlands”. *Paper for the Metropolis Conference 2-6 Oct 2006 Lisbon*.
- Heelsum, A. van & J. Tillie (2006) “Opkomst en partijvoorkeur van migranten bij de gemeenteraadsverkiezingen van 7 maart 2006”. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, Instituut voor Migratie en Etnische Studies.
- Heelsum, A. van en J. Tillie (2000) “Stemgedrag van migranten in de gemeenteraads-verkiezingen van 1998”, in: J. Tillie m.m.v. M. Fennema en A. van Heelsum, *De etnische Stem, opkomst en stemgedrag van migranten tijdens de gemeenteraadsverkiezingen 1986-1998*, Utrecht: FORUM.

- Jacobs, D. (1998) *Nieuwkomers in de Politiek. Het Parlementaire debat omtrent kiesrecht voor vreemdelingen in Nederland en België*. Gent: Academia Press.
- Michon, L. & J. Tillie (2002) *Amsterdamse Polyfonie. Opkomst en stemgedrag van allochtone Amsterdammers bij de gemeenteraads- en deelraadsverkiezingen van 6 maart 2002*, Amsterdam: IMES rapportenreeks.
- Michon, L., J. Tillie & A. van Heelsum (2007) "Political participation of migrants in the Netherlands since 1986", paper presented on the Barcelona International Seminar on Political Rights, 19-20 July 20087, Barcelona, Spain.
- O+S (5 maart 2010) "Stemgedrag jongeren", laatst geraadpleegd op 9-04-2010, via: <http://www.os.amsterdam.nl/nieuws/10457>.
- Putnam, R. (1993) *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princetown: Princetown University Press.
- Rath, J. (1990) *Kenterend Tij. Migranten en de gemeenteraadsverkiezingen van 21 Maart 1990 te Rotterdam*. Utrecht: Universiteit van Utrecht, Departement van Culturele Antropologie.
- Tillie, J. (1994) *Kleurrijk kiezen: Opkomst en stemgedrag van migranten tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 2 maart 1994*. Utrecht: Nederlands Centrum Buitenlanders.
- Tillie, J. (1998) "Explaining migrant voting behaviour in the Netherlands. Combining the electoral research and ethnic studies perspectives". *Revue de Européenne des Migrations Internationales*, 14 (2): 71-94.
- Tillie, J. m.m.v. M. Fennema en A. van Heelsum (2000) *De etnische Stem, opkomst en stemgedrag van migranten tijdens de gemeenteraadsverkiezingen 1986-1998*, Utrecht: FORUM.

Appendix 1 Geselecteerde stembureaus

Stembureau 1, stadsdeel Zeeburg, 1990	Totaal stemgerechtigden:	
Stembureau nummers 90, 91, Tidoresstraat 107	Turkse stemgerechtigden:	245
	Marokkaanse stemgerechtigden:	389
	Surinaamse stemgerechtigden:	226
	Antilliaanse stemgerechtigden:	44
	Ghanese stemgerechtigden:	14
Stembureau 2, stadsdeel Oost-Watergraafsmeer 3591	Totaal stemgerechtigden:	
Stembureau nummers 121, 122, 123, 124, Pieter Nieuwlandstraat 3	Turkse stemgerechtigden:	312
	Marokkaanse stemgerechtigden:	389
	Surinaamse stemgerechtigden:	401
	Antilliaanse stemgerechtigden:	39
	Ghanese stemgerechtigden:	19
Stembureau 3, stadsdeel Bos en Lommer 4795	Totaal stemgerechtigden:	
Stembureau nummers 321, 322, 323, 324, Jan de Haenstraat 3	Turkse stemgerechtigden:	410
	Marokkaanse stemgerechtigden:	887
	Surinaamse stemgerechtigden:	351
	Antilliaanse stemgerechtigden:	52
	Ghanese stemgerechtigden:	18
Stembureau 4, stadsdeel Osdorp 3961	Totaal stemgerechtigden:	
Stembureau nummers 354, 355, 356, 378, Evertweertsplantsoen 3 1094	Turkse stemgerechtigden:	631
	Marokkaanse stemgerechtigden:	
	Surinaamse stemgerechtigden:	139
	Antilliaanse stemgerechtigden:	12
	Ghanese stemgerechtigden:	9
Stembureau 5, stadsdeel Slotervaart 2182	Totaal stemgerechtigden:	
Stembureau nummers 503, 504, Piet Mondriaanplein 2	Turkse stemgerechtigden:	395
	Marokkaanse stemgerechtigden:	872
	Surinaamse stemgerechtigden:	163

68 *Opkomst en stemgedrag migranten in de gemeenteraadsverkiezingen 2010*

	Antilliaanse stemgerechtigden:	20
	Ghanese stemgerechtigden:	4
Stembureau 6, stadsdeel Geuzenveld/Slotermeer 2336	Totaal stemgerechtigden:	
Stembureau nummers 540, 541, Jan Louterstraat 11	Turkse stemgerechtigden:	416
	Marokkaanse stemgerechtigden:	725
	Surinaamse stemgerechtigden:	182
	Antilliaanse stemgerechtigden:	20
	Ghanese stemgerechtigden:	12
Stembureau 7, stadsdeel Zuid-Oost 3258	Totaal stemgerechtigden:	
Stembureau nummers 716, 717, 718, Reigersbos 301	Turkse stemgerechtigden:	14
	Marokkaanse stemgerechtigden:	45
	Surinaamse stemgerechtigden:	
	Antilliaanse stemgerechtigden:	112
	Ghanese stemgerechtigden:	102
Stembureau 8, stadsdeel Zuid-Oost 2074	Totaal stemgerechtigden:	
Stembureau nummers 742, 743 EGoli 12	Turkse stemgerechtigden:	28
	Marokkaanse stemgerechtigden:	29
	Surinaamse stemgerechtigden:	938
	Antilliaanse stemgerechtigden:	175
	Ghanese stemgerechtigden:	69

Appendix 2. Enquête in het Nederlands

Enquête gemeenteraadsverkiezingen 3 maart 2010

Deze enquête is anoniem.

Wilt u het juiste antwoord aankruisen?

1 Op welke partij heeft u bij deze gemeenteraadsverkiezingen gestemd? (niet de deelraad!)

- 1 PVDA
- 2 D66
- 3 GroenLinks
- 4 SP
- 5 CDA
- 6 VVD
- 7 SGP/GPV/RPF
- 8 TON
- 9 Anders, namelijk _____
- 10 Weet niet meer welke partij

2 Op welke kandidaat heeft u gestemd? Indien u zich de naam niet meer herinnert, kunt u een omschrijving geven, bijvoorbeeld: 'de eerste van de PvdA', of: 'de eerste vrouw van lijst 5'

3 Heeft u naast uw eigen stem, ook in naam van iemand anders gestemd?

- 1 Ja, voor hoeveel personen? _____
- 2 Nee

4 Heeft u bij de vorige gemeenteraadsverkiezingen (7 maart 2006) gestemd?

- 1 Nee, ik mocht niet stemmen
- 2 Nee, ik heb niet gestemd
- 3 Ja

70 Opkomst en stemgedrag migranten in de gemeenteraadsverkiezingen 2010

4a Zo ja, op welke partij?

- 1 PvdA
- 2 D66
- 3 GroenLinks
- 4 SP
- 5 CDA
- 6 VVD
- 7 SGP/GPV/RPF
- 8 Leefbaar/LPF
- 9 Anders, namelijk _____
- 10 Weet niet meer welke partij

5 Bent u een man of vrouw?

- 1 Man
- 2 Vrouw

6 Wat is uw geboortejaar?

--	--	--	--	--

7	In welk land bent u geboren?	Uzelf	Uw moeder	Uw vader
	Nederland	☐	☐	☐
	Turkije	☐	☐	☐
	Marokko	☐	☐	☐
	Suriname	☐	☐	☐
	Ned. Antillen/Aruba	☐	☐	☐
	Anders, namelijk	☐	☐	☐

8 Wat is uw nationaliteit?

- 1 Nederlandse
- 2 Turkse
- 3 Marokkaanse
- 4 Surinaamse
- 5 Anders, namelijk _____

9 Indien u niet in Nederland bent geboren, hoe lang woont u in Nederland?

□ □ □

jaar

10 In welke categorie deelt u de hoogste opleiding in waarvan u een diploma heeft gehaald?

- 1 Lager onderwijs
- 2 Lager voortgezet onderwijs, lager beroepsonderwijs (VMBO)
- 3 Middelbaar voortgezet onderwijs (HAVO, VWO), middelbaar beroepsonderwijs (MBO)
- 4 Hoger onderwijs (HBO, WO)

11 Hieronder staat een aantal politieke partijen. We zouden graag van u weten of u ooit op deze partijen zult stemmen.					
		Nee	Misschien	Ja	Ik ken deze partij te weinig
	Denkt u dat u ooit VVD zult stemmen?	☐	☐	☐	☐
	Denkt u dat u ooit PvdA zult stemmen?	☐	☐	☐	☐
	Denkt u dat u ooit GroenLinks zult stemmen?	☐	☐	☐	☐
	Denkt u dat u ooit D66 zult stemmen?	☐	☐	☐	☐
	Denkt u dat u ooit PVV zult stemmen?	☐	☐	☐	☐
	Denkt u dat u ooit op een migrantenpartij zult stemmen?	☐	☐	☐	☐

12 In hoeverre heeft u er vertrouwen in dat de politiek rekening houdt met alle Amsterdammers?

- 1 Heel veel vertrouwen
- 2 Redelijk veel vertrouwen
- 3 Redelijk weinig vertrouwen
- 4 Heel weinig vertrouwen
- 5 Weet niet

Bedankt voor uw medewerking!